

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта
012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

***«Формування комунікативної компетентності
у дітей 5-6/7 років»***

студентки **Дяченко Антоніни Іванівни**

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Аніщук Антоніна Миколаївна,

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент

Онищук Ірина Анатоліївна,

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент

Пихтіна Ніна Порфиріївна.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

АНОТАЦІЯ

Дяченко А.І. Формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років / А.І. Дяченко – Рукопис. – Ніжин, 2019. – 115 с.

Формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років досліджувалось теоретичними методами, емпіричними методами та методами математичної статистики.

Внаслідок проведеного дослідження: розширено та доповнено зміст понять «комунікативна компетентність»; визначено критерії, показники та рівні сформованості у дітей старшого дошкільного віку комунікативної компетентності; обґрунтовано вплив педагогів та батьків на формування комунікативної компетентності дошкільників; розроблено та апробовано систему роботи щодо формування комунікативної компетентності дошкільників, яка включала педагогічні умови, методи роботи з дошкільниками та дорослими. Результати контрольного експерименту засвідчили ефективність і продуктивність комплексної системи педагогічних умов щодо формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікативні знання, комунікативні вміння, комунікативні здібності.

ANNOTATION

Diachenko AI Formation of communicative competence in children 5-6 / 7 years / A.I. Diachenko - Manuscript. - Nizhin, 2019. - 115 p.

Formation of communicative competence in children 5-6 / 7 years was investigated by theoretical methods, empirical methods and methods of mathematical statistics.

As a result of the conducted research: the content of the concepts of "communicative competence" has been expanded and supplemented; criteria, indicators and levels of communication skills of older preschool children are determined; influence of educators and parents on formation of communicative competence of preschool children is substantiated; a system of work was developed and tested to develop the communicative competence of preschoolers, which included pedagogical conditions, methods of working with preschoolers and adults. The results of the control experiment showed the effectiveness and efficiency of a complex system of pedagogical conditions for the formation of communicative competence in children 5 6/7 years.

Keywords: communicative competence, communicative knowledge, communicative skills, communicative abilities.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ 5-6/7 РОКІВ	10
1.1. Формування комунікативної компетентності як педагогічна проблема	10
1.2. Психолого-педагогічні дослідження з проблеми формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років	16
1.3. Аналіз освітнього стандарту, програм розвитку, виховання та навчання дошкільників в контексті досліджуваної проблеми	22
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I	26
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ 5-6/7 РОКІВ	28
2.1. Методика констатувального етапу дослідження стану сформованості комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років	28
2.2. Характеристика рівнів сформованості комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років	36
2.3. Вплив педагогів та батьків на формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років	43
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II	48
РОЗДІЛ III. МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ 5-6/7 РОКІВ	50
3.1. Обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років	50
3.2. Методика формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років	55

3.3. Оцінка ефективності системи формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років	63
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III	73
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність. На сучасному етапі зі зміною пріоритетів у сфері освіти, активно впроваджується в життя рідна мова, що вимагає не тільки формування мовних умінь та навичок, а й визнає стратегію завдання виховання *мовленнєвої особистості*, перед якою стоять завдання навчитися комплексно застосовувати мовні і немовні засоби з метою комунікації: уміння спілкуватися в конкретних соціально-побутових ситуаціях, орієнтуватися в ситуації спілкування, проявляти ініціативність спілкування, стриманість у спілкуванні; культуру мовленнєвої комунікації. Володіння даними вміннями передбачає сформованість комунікативної компетентності.

Розвиток комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку є однією із стрижневих проблем дошкільної лінгводидактики. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Комплексними заходами щодо всебічного розвитку і функціонування української мови», спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технології навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування.

Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності, яким дитина оволодіває в онтогенезі; воно є універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства. У процесі різнопланового спілкування в ігровій діяльності дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує, в його цілісності і різноманітності; формує і розкриває свій власний внутрішній світ, свій образ «Я»; засвоює і створює культурні цінності, виступає при цьому активним суб'єктом взаємодії. Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу сформованість у нього комунікативної компетентності. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт

із дошкільцями і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Водночас, як засвідчує практика, поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними й дітям дошкільного віку як у сім'ї, так і в дошкільних закладах, обмежує безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва.

Провідні науковці в галузі дошкільної освіти зазначають, що комунікативна компетентність є однією з провідних базисних характеристик особистості, що формується на етапі дошкільного дитинства. Саме тому вчені приділяють значну увагу розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Своєчасний і якісний розвиток комунікативної компетентності - важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку випускника дошкільного навчального закладу.

Проблема розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку не є новою. Вона досліджувалася класиками наукової думки і сучасними науковцями в різних аспектах: психологічному (Л. Виготський, Г. Леушина, О. Лурія, Т. Піроженко, С. Рубінштейн, І. Синиця та ін.); психолінгвістичному (І. Зимняя, О. Леонтьєв, О. Шахнарович та ін.); лінгвістичному (М. Кочерган, Т. Ладигенська, Л. Мацько, М. Плющ, Л. Щерба та ін.); педагогічному (Е. Короткова, Н. Орланова, Є. Тихеева, О. Ушакова та ін.); лінгводидактичному (А. Богуш, О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Т. Донченко, В. Мельничайко, М. Пентилюк та ін.).

Особливого значення дослідження комунікативної компетентності набуває стосовно дітей старшого дошкільного віку, який характеризується, з одного боку, активним включенням дитини в групову комунікативну взаємодію з однолітками, з іншого – збагаченням досвіду спілкування з дорослим, що сприяє формуванню комунікативної готовності до шкільного навчання й подальшої її соціалізації (Ю. Бистрова, К. Островська, Ю. Приходько, Л. Руденко, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, Л. Фомічова).

Натомість ознайомлення з результатами теоретичного аналізу проблеми формування комунікативної компетентності старших дошкільників і практичним досвідом засвідчило, що багато педагогів, такі як Є. Верещагін, В. Костомаров, І. Левченко, В. Ткачова говорять про істотні труднощі, що виникають у частини дітей при складанні оповідань з особистого досвіду, за картиною і серією картин; переказуванні художніх творів; виконанні творчих завдань на додаток незавершених історій та ін. Однак, за низьким рівнем зв'язного монологічного мовлення у дошкільнят нерозвинене і комунікативне мовлення, не сформована комунікативна поведінка.

Саме тому, слід якомога активніше впроваджувати в педагогічну діяльність нові перспективні методи і прийоми, розробляти нові системи тих завдань, які сприяли б розвитку комунікативної компетентності дошкільників.

Тому *темою* нашого дослідження є: **«Формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років».**

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років та методи оптимізації даного процесу в закладі дошкільної освіти та сім'ї.

Завдання дослідження:

1. Вивчити стан розробленості досліджуваної проблеми в педагогічній теорії; уточнити зміст понять «комунікативна компетентність».
2. Визначити критерії, показники та охарактеризувати рівні сформованості комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років.
3. Обґрунтувати вплив педагогів та батьків на формування комунікативної компетентності дошкільників.
4. Виділити педагогічні умови та розробити систему роботи щодо формування комунікативної компетентності дошкільників.

5. Перевірити ефективність запропонованої системи роботи щодо формування комунікативної компетентності дошкільників.

Об'єкт дослідження: процес формування комунікативної компетентності дошкільників.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування комунікативної компетентності дошкільників.

Гіпотеза дослідження: формуванню комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років сприятимуть забезпечення таких педагогічних умов:

- розвиток мовної і мовленнєвої компетентностей як основи комунікативної компетентності;
- розвиток комунікативних здібностей дітей старшого дошкільного віку;
- збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету.

Теоретичну основу дослідження становлять психолого-педагогічні дослідження з проблеми формування комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку. Зокрема, ідеї особистісно орієнтованого підходу до виховання особистості в ранньому онтогенезі (О. Запорожець, О. Кононко); концептуальні засади мовленнєвого розвитку дитини в системі дошкільної освіти (А. Богуш, А. Гончаренко, Т. Піроженко, О. Ушакова); розвиток спілкування дошкільників (О. Леонт'єв, М. Лісіна, А. Рuzська, О. Смирнова); наукове положення про дитину як активного суб'єкта комунікативної діяльності (М. Лісіна, В. Слободчиков).

Методи дослідження:

1. *теоретичні:* аналіз основних понять та їх синтез, систематизація та узагальнення матеріалу стосовно обраної теми; обґрунтування теоретичних засад та методів організації формувального експерименту;

2. *емпіричні:* діагностичні вправи, спостереження, бесіда, анкетування.

3. *методи математичної статистики* для кількісного та якісного аналізу даних.

Експериментальна база дослідження: ДНЗ КТ № 11 «Теремок», м. Прилуки, кількість досліджуваних: 32 дітей старшого дошкільного віку та їх батьки, 12 вихователів.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження магістерської роботи полягає у тому, що *розширено та доповнено* зміст понять «комунікативна компетентність». *Розроблено* критерії, показники та рівні сформованості у дітей старшого дошкільного віку комунікативної компетентності.; *розроблено та апробовано* систему роботи щодо формування комунікативної компетентності у дітей 5 -6/7 років, *удосконалено* форми і методи роботи педагогів в означеному напрямі.

Апробація результатів дослідження. Участь у конференціях. Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет – конференція 21-22 листопада 2018 року «Сучасне дослідження: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку».

Наукові статті: Дяченко А. І. “Теоретичні аспекти формування комунікативної компетентності у старших дошкільників” / Вісник студентського наукового товариства [Електронний ресурс] : збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів. Вип. 21 / відп. ред. О. В. Мельничук ; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. - Електрон. текстовые дан. - Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. - 311 с. – С. 219-222.

Структура й обсяг магістерської роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 112 сторінок, з них – 78 сторінок основного тексту. Список використаних джерел охоплює 7 сторінок. Магістерська робота містить 14 додатків, 3 таблиці, 1 схему, 1 діаграму, 4 малюнки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ 5-6/7 РОКІВ

1.1. Формування комунікативної компетентності як педагогічна проблема

Поняття «компетентність» у сучасній психології знаходиться в стадії активної розробки. Незаперечний внесок у дослідження даної проблематики внесли такі вчені як А. Маркова, Ю. Жуков, Л. Петровська та ін. Відбувається уточнення, доповнення і розширення поняття, досліджуються шляхи формування.

Нам імпонує визначення компетентності І. Зимньою, яка розуміє її як інтелектуально й особистісно зумовлену соціально-професійну життєдіяльність людини, що ґрунтується на знаннях, компетенціях [28]. Щодо ключових компетентностей, то на основі аналізу різних наявних підходів до їх класифікацій І. Зимня згрупує їх у таких три види: - компетентності особистості як суб'єкта діяльності – особистісно-суб'єктна компетентність; - компетентності, що належать до галузі спілкування особистості та її взаємодії з іншими людьми – соціально-комунікативна компетентність; - компетентності, що характеризують діяльність людини в усіх типах і формах – професійна компетентність [28].

Поряд з поняттям «компетентність» у науково-практичних дослідженнях автори часто використовують поняття «компетенція», часом підмінюючи одне іншим. Зокрема, Дж. Равен [51] розглядає дані терміни як синоніми, а В. Краєвський, А. Хуторський [56] чітко розмежовують їх.

У вітчизняній науково-практичній літературі обидва поняття в більшості випадків вживаються для вираження достатнього рівня кваліфікації та професіоналізму фахівця, проте мають різне змістовне наповнення.

Як зазначає О. Леонт'єв, «компетенція» в основному застосовується для характеристики зовнішніх по відношенню до людини функціональних обов'язків, а «компетентність» - на позначення внутрішніх, особистісних проявів [36].

Проаналізувавши наукову літературу можна виділити основні підходи до трактування понять «компетенція» та «компетентність».

Так, під поняттям «компетенція» О. Кучай розуміє сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), що задаються до певного кола предметів і процесів та необхідних для якісної, продуктивної діяльності щодо них [34];

О. Пометун виділяє в даному понятті наступні аспекти: готовність до цілепокликання; готовність до оцінювання, готовність до дії, готовність до рефлексії [49];

Поняття «компетентність» В. Шадриков розуміє як якість особистості або сукупність якостей, мінімальний досвід діяльності в заданій сфері [58];

С. Шишов - як вміння мобілізувати в конкретній ситуації отримані знання та досвід, з врахуванням зовнішніх обставин [60].

Встановлюючи співвідношення між поняттями «компетенція» й «компетентність», зазначаємо необхідність їх розмежування. На основі того, що компетенція визначається певною організацією, установою, державою як наперед задана вимога до знань, умінь, навичок, якими повинна володіти особистість, для успішної діяльності в межах тієї сфери, де ця діяльність буде здійснюватися. Компетентність, в свою чергу, є надбанням самої особистості, визначає якісний рівень, засвоєння в наслідок навчання, знань, умінь навичок та здатності застосувати їх, на основі власного досвіду, в процесі здійснення певної

діяльності. Компетенція пов'язана з певним видом діяльності, тоді як компетентність – з особистістю, з її внутрішніми якостями та здібностями.

Ключовим поняттям нашого дослідження є «комунікативні компетентність». У сучасних дослідженнях триває теоретичний аналіз і осмислення даної категорії, розширюється її змістове наповнення. Якщо до недавнього часу досить поширеним було визначення *комунікативної компетентності* як «сукупності навичок і вмінь, необхідних для ефективного спілкування», то в даний час категорія «комунікативна компетентність» розглядається значно ширше і включає в себе і особистісний аспект.

І. Черезова під даним поняттям розуміє як здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність вмінь, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування [57]. Вона виділила *складові комунікативної компетентності*:

- орієнтування у різних ситуаціях спілкування;
- спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням;
- адекватна орієнтація людини в самій собі;
- готовність і вміння будувати контакт з людьми;
- знання, вміння і навички конструктивного спілкування;
- внутрішні ресурси, необхідні для побудови комунікативної дії [57].

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, *що комунікативна компетентність* - комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, вміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування. Комунікативній компетентності, як і іншим видам мовленнєвої компетентності потрібно навчати дітей вже з раннього віку. Ще до школи дитина повинна засвоїти відповідні мовленнєві знання, вміння та навички, необхідні їй для спілкування[6].

Отже, *комунікативна компетентність* являє собою цілісне, інтегративне, психічне утворення, що визначає ефективність спілкування. При спробі виділити структурні компоненти комунікативної компетентності дослідники також стикається з відсутністю єдиного підходу до даної проблеми.

Структурними компонентами комунікативної компетентності є: *комунікативні знання, комунікативні вміння і комунікативні здібності.*

Комунікативні знання - це знання про те, що таке спілкування, які його види, фази, закономірності розвитку. Це знання про те, які існують комунікативні методи і прийоми, яку дію вони надають, які їхні можливості та обмеження.

Комунікативні вміння - це володіння складною системою психічних і практичних дій, необхідних для доцільною регуляції діяльності наявними у суб'єкта знаннями та навичками.

Комунікативні здібності - це індивідуально-психологічні властивості особистості, що відповідають вимогам комунікативної діяльності і забезпечують її швидке й успішне здійснення.

У мовленнєвій діяльності розрізняють мовну і мовленнєву компетентності.

На думку А. Богуш, *мовна компетентність* - це засвоєння та усвідомлення мовних норм, що склались у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоепії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності у процесі використання певної мови [9]. Це явище є інтегративним, воно охоплює низку спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій мовної поведінки.

Мовленнєва компетентність - це вміння адекватно і правильно використовувати мову на практиці (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), послуговуватися при цьому як мовними, так і позамовними (міміка, жести, рухи) та інтонаційними засобами виразності мовлення[9]. .

Мовна і мовленнєва компетентності є фундаментом для розвитку комунікативної компетентності.

Як зазначає А. Арушанова, Комунікативна компетентність дитини дошкільного віку є здатністю будувати спілкування за допомогою мови й охоплює дотеоретичні (практичні) знання мови (фонетики, лексики, граматики), уміння формувати і формулювати думки в слові (побудова тексту), мовленнєву взаємодію з партнером (інтерацію)[4].

Мовленнєве спілкування дітей дошкільного віку, як зазначає А.Богущ, відбувається у процесі формування комунікативно-мовленнєвої діяльності. Змістовий бік її розвитку пов'язаний з формуванням когнітивно-комунікативної, орієнтувально-планувальної, організаційно-комунікативної, мовленнєвої, комунікативно-діяльнісної компетентностей [9].

Когнітивно-комунікативна компетентність передбачає наявність знань про правила мовленнєвого спілкування у різних життєвих ситуаціях взаємодії з дорослими й однолітками, норми і правила українського мовленнєвого етикету, етичні норми спілкування; володіння стандартизованими формами і виразами мовленнєвого етикету, словником на позначення ситуації спілкування, її просторово-часових характеристик, емоційного й фізичного стану учасників спілкування, особистісних якостей і рис характеру людей; розуміння значень невербальних засобів спілкування (виразу обличчя, пози, жестів).

Орієнтувально-планувальна компетентність - це вміння орієнтуватись у ситуації спілкування (часово-просторових, змістових особливостях, соціальних стосунках), «зчитувати» характеристики співрозмовника (стать, вік, соціальна роль, фізичний та емоційний стани, наміри, інтереси), використання ним вербальних і невербальних засобів в умовах комунікативного завдання; вміння враховувати результати орієнтування при плануванні мовленнєвої поведінки: доборі лексичних засобів, граматичних форм, синтаксичних конструкцій,

побудові лаконічного або розгорнутого висловлювання, регулюванні зовнішніх характеристик мовлення (сили голосу, темпу й тону), довільному керуванні невербальними засобами спілкування (вираз обличчя, жести, прийняття пози тощо).

Організаційно-комунікативна компетентність передбачає володіння дітьми вербальними і невербальними прийомами вступу в мовленнєвий контакт, підтримку і розгортання діалогу, ввічливе і логічне завершення спілкування; готовність виявляти ініціативу у спілкуванні з дорослими й однолітками, вміння знаходити у колі ровесників партнера-співрозмовника, пропонувати тему розмови, спрямовувати її у потрібне русло з урахуванням власних і спільних з партнером інтересів; організовувати спілкування у спільних видах діяльності, планувати і коригувати практичну діяльність через налагоджування мовленнєвої взаємодії. *Комунікативно-діяльнісна компетентність* - це вміння досягати комунікативної мети завдяки комплексному використанню мовленнєвих форм і невербальних засобів, адресованих партнеру-співрозмовнику.

А.Богуш розглядає поняття комунікативної компетентності дошкільника у контексті культури мовленнєвого спілкування. Складниками культури мовленнєвого спілкування є культура мовлення, виразність мовлення і мовленнєвий етикет[9].

Культура мовлення - це володіння нормами літературної мови, адекватність, логічність, багатство, чистота, естетичність, етичність, доречність мовлення.

Виразність - комунікативна якість мовлення, яка забезпечується мовними і немовними засобами виразності і впливає на емоційну сферу співрозмовника.

Мовленнєвий етикет визначають як особливо значущу характеристику культури мовленнєвого спілкування і розглядають як комплекс вербальної і

невербальної поведінки, який співвідноситься з тією чи іншою ситуацією і є нормативним для неї.

Таким чином, нами виділено та проаналізовано основні поняття, які складають основу для подальшого нашого дослідження. Перераховані вище поняття тісно пов'язані між собою та складають своєрідний причинно-наслідковий ряд, що відображає ймовірні відповідні етапи у формуванні комунікативної компетентності старших дошкільників.

1.2. Психолого-педагогічні дослідження з проблеми формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років

Формування комунікативної компетентності у дітей відбувається впродовж усього періоду дошкільного віку. Успішним буде спілкування між дітьми в тому разі, коли у дитини будуть сформовані комунікативно-мовленнєві уміння та навички, а саме, мовна мовленнєва та комунікативна компетенції.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє нам виділити різні підходи щодо формування комунікативної компетентності у дітей:

діяльніший підхід (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, М. Лісіна, С. Рубінштейн,);

особистісний підхід - комунікативна компетентність як комплекс особистісних якостей (П. Горностай, М. Молоканов, Л. Петровська, Т. Піроженко);

комунікативна компетентність як установка до діяльності (Ю. Азаров, В. Кузьміна);

комунікативна компетентність як здібності особистості (В. Гаркуша, М. Заброцький, К. Платонов).

Діяльність підхід - найбільш розповсюджених у сучасних наукових дослідженнях Він дозволяє розкрити особливості спілкування дітей дошкільного віку, сформованість комунікативної компетенції.

Зокрема, Л.Виготський зазначав, що, що джерело психічного розвитку знаходиться не в середині дитини, а в її стосунках з дорослим. Дитина не може жити і розвиватися поза суспільством. Вона відвічно включена в суспільні стосунки і чим молодша дитина, тим більш соціальною істотою вона є [19]. Роль спілкування з дорослим висувається на перший план.

Згідно з позицією Л. Виготського соціальний світ і дорослі, що оточують дитину, є органічно необхідною умовою її людського розвитку. Однак процес зовнішніх впливів розглядався Л.Виготським і його послідовниками як незалежний від характеру взаємостосунків і взаємодії дитини з дорослим. Дорослий виступає як абстрактний і формальний носій знаків, сенсорних еталонів, інтелектуальних операцій, правил поведінки, тобто як посередник між дитиною і культурою, а не як жива конкретна людина. Не зважаючи на загальне визнання ролі спілкування з дорослим у психічному розвитку дитини, сам процес спілкування не досліджувався в рамках культурно-історичного підходу [19].

Глибшому розумінню діяльнісного підходу до проблеми спілкування і формування особистості допомагає Теорія діяльності О.Леонтьєва дозволяє глибше зрозуміти значення діяльнісного підходу щодо формування комунікативної компетентності дитини. В даній теорії О.Леонтьєв приділяє важливу роль взаємостосункам між людьми, їх ролі у виникненні, розвитку людської діяльності. Головним атрибутом діяльності, на думку вченого, є предметність. Сам же предмет є лише посередником міжособистісних стосунків. Ці ж стосунки реалізуються у формі різних видів діяльності, включаючи і діяльність комунікативну, тобто спілкування. Таким чином, стосунки між людьми зводяться до процесів діяльнісного типу [36].

М. Лісіна, спираючись на культурно-історичну концепцію Л. Виготського та теорію діяльності О. Леонтьєва, висуває свою концепцію спрямовану на вивчення спілкування як особливого виду діяльності в дошкільному дитинстві.

Основним чинником у становленні мовлення дошкільника як засобу спілкування, М.Лісіна виділяє чинник комунікативного характеру (міжіндивідуальна функція мовлення генетично вихідна, основоположна у становленні мовлення). Дитина починає розмовляти тільки в ситуації спілкування і тільки за вимогою дорослого партнера); когнітивні чинники (важливими є узагальнення на основі чуттєвого сприймання ознак для формування змісту перших словесно позначених абстракцій) [37].

М. Львов вказує на такі детермінанти розвитку мовлення дошкільника, як потреба у спілкуванні, зразки мовлення (створення мовленнєвого середовища), фактичний матеріал. О. Бодальов чинниками розвитку спілкування називає: середовище (сприяє формуванню еталона спілкування, зразки поведінки); потребу у спілкуванні (вона реалізується через необхідність обміну інформацією); діяльність (призводить до розвитку ініціативності у спілкуванні, особливо якщо кожен учасник діяльності наділений правами і обов'язками) [41].

Т. Піроженко зазначає, що психологічна характеристика комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини відбиває аспекти емоційного, когнітивно-лінгвістичного, творчого розвитку дитини [48]. Вона виділяє такі чинники комунікативно розвитку: актуалізація особистісних новоутворень: потреб, мотивів спілкування з дорослими і ровесниками, емпатійних якостей, що опосередковують комунікативну діяльність дитини в процесі її взаємодії з навколишнім світом; стиль взаємин педагога з вихованцями; усунення авторитарного стилю керівництва [48].

Дана позиція забезпечує не тільки гуманістичну спрямованість педагогічних дій, але й сприяє розв'язанню психологічних завдань мовного

розвитку – формуванню комунікативних ознак, що виявляються в мовній поведінці; організація специфічно дитячих видів діяльності, пов'язаних з комунікацією і які забезпечують своєчасний розвиток комунікативних досягнень дитини.

На думку Т. Піроженко, комунікативний розвиток є передумовою розвитку особистості дитини, можливості засвоювати окультурені людські дії у ході активної взаємодії з дорослими та однолітками. «Цілком зрозуміло, що мовленнєві досягнення дитини як відображення досвіду міжособистісних взаємин віддзеркалюють такі особистісно-значущі психологічні феномени, як статус дитини у сім'ї та групі дітей, ставлення оточуючих до дитини», - зазначає вчена [47, с.22]

Н. Гулько виділяє дидактичну гру на основі елементарної лексики дитячого спілкування. як один із ефективних засобів формування комунікативної компетентності. Застосування гри в організації спілкування сприяє виконанню важливих методичних завдань:

- створення психологічної готовності дітей до спілкування;
- забезпечення природної необхідності багаторазового повторення мовленнєвого матеріалу;
- тренування у виборі потрібного мовленнєвого зразка, що є підготовкою до ситуативної спонтанності спілкування [23].

Серед дидактичних ігор автор виділяє творчі ігри, які передбачають формування лексичних та граматичних вмінь, розширення словника дитини, зв'язного мовлення.

Д. Ельконін зазначав, що важливу роль у формуванні в ранньому дитинстві комунікативної компетентності взагалі, мовленнєвої зокрема, відіграє ігрова діяльність. У грі розвиваються комунікативні здібності та мовленнєві уміння дитини; відбувається становлення основ її культури [61; с. 204].

А. Богуш важливою умовою формування комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку вважає створення розвивального мовленнєвого середовища, ефективність якого можлива за умови активного використання педагогами та батьками української мови в процесі спілкування. Дорослі сприяють розвитку мовлення в усіх формах активності дитини : вони привітно звертаються до неї, пропонують обговорити різні події, плани, стимулюють бажання вербалізувати свої життєві враження в різних видах діяльності. [10;203-204]

Основою розвивального мовленнєвого середовища А. ончаренко вбачає забезпечення доброзичливої атмосфери, де б дитині надавалося право на мовленнєву активність, на довіру, на помилку та доброзичливе ставлення, оскільки центральною фігурою освітнього процесу є дитина - мовленнєва особистість [22; с.60].

У дітей старшого дошкільного віку спостерігається прогресивна якісна зміна в мовній поведінці. Вона пов'язана, на думку Т. Піроженко, зі змінами комунікативного характеру, розвитком комунікативних потреб, форм спілкування [47].

О. Кононко зазначає, що для того, щоб на етапі дошкільного дитинства закласти основи компетентності як інтегральної особистісної характеристики, необхідно почати з чіткого визначення змісту цього поняття, усвідомлення своєї відповідальності за наявність – відсутність у дитини зазначеної властивості, добору адекватних методів її виховання в умовах дошкільного закладу [33].

Н. Абашина зазначає, що ефективність розвитку комунікативної компетентності у дітей, забезпечується технологією педагогічної підтримки за умови, якщо: педагогічна підтримка визначається як гуманна пріоритетна технологія особистісного розвитку дитини;технологія педагогічної підтримки

стимулює комунікативну і ігрову активність дитини, спрямована на прояв турботи до дитини [1].

О. Денисенко та Т. Піроженко виділяють рівні, на яких забезпечується комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини: *поведінковий, когнітивно-лінгвістичний, особистісний*. *Особливостями поведінкового рівня є:* спрямування уваги на партнера по спілкуванню, настанова на реакцію-відповідь; володіння різноманітними експресивно-мімічними засобами спілкування, вміння налагоджувати міжособистісні контакти.

Когнітивно-лінгвістичний рівень характеризується розумінням просторово-часових ознак ситуації спілкування; усвідомленням емоційного змісту ситуації спілкування; збагачення словникового запасу, граматичної правильності мовлення, фонетичним розвитком. *особистісний рівень* включає прагнення до розгорнутості, логічності й зв'язності висловлювання, зміну мовлення відповідно до розвитку ситуації; самооцінку в дії, що визначає тип комунікативної позиції у спілкуванні [24, 47].

Кінцевою метою роботи з розвитку мовлення в дошкільному закладі є формування комунікативної компетентності, завданнями якої є:

а) розвиток комунікативних здібностей дітей відповідно до кожного вікового періоду - емоційне спілкування з дорослими, спілкування з однолітками, ініціативне спілкування із співрозмовником;

б) засвоєння ввічливих форм спілкування, розвиток мовленнєвого етикету;

в) формування культури мовлення;

г) формування культури спілкування.

Таким чином, комунікативна компетентність дітей дошкільного віку розвивається в часі і просторі, обумовлена соціальними умовами, індивідуальними особливостями дітей, предметно-практичною діяльністю, організацією освітньої діяльності, специфікою простору спілкування. Його

виховна цінність залежить від змістовної сторони, морального спрямування, широти кола спілкування, оптимальності його структури, різноманітності та гнучкості комунікативних умінь.

1.3. Аналіз освітнього стандарту, програм розвитку, виховання та навчання дошкільників в контексті досліджуваної проблеми

Нами було проаналізовано Державний стандарт та чинні програми сучасних закладів дошкільної освіти щодо зазначеної проблеми. Рівень сформованості комунікативних умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку визначено у державному стандарті дошкільної освіти України – Базовому компоненті дошкільної освіти.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні орієнтує педагогів на цілісний підхід до особистості, тобто центральною фігурою освітнього процесу є дитина як мовленнєва особистість.

Кінцеві показники мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку розкрито у інваріантній складовій змісту освіти в освітній лінії «Мовлення дитини». Дана освітня лінія включає показники сформованості звукової культури мовлення (фонетичну компетентність), словникової роботи (лексичну компетентність), граматичну правильність мовлення (граматичну компетентність), монологічного та діалогічного мовлення (діамонологічну компетентність), а також мовленнєву та комунікативну компетентності.

У документі зазначено, що під комунікативною компетентністю розуміється «комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування, стриманість у спілкуванні; культура мовленнєвої комунікації» [6,с.30]. Комунікативна

компетентність у свою чергу передбачає сформованість усіх попередніх видів компетентностей.

У Базовому компоненті дошкільної освіти, крім завдань щодо формування комунікативної компетентності, визначені завдання з розвитку фонетичної, лексичної, граматичної і мовленнєвої компетенцій, оскільки їх сформованість забезпечить повноцінний розвиток комунікативної компетентності. Крім освітньої лінії «Мовлення дитини», мовленнєві завдання висвітлено і в таких освітніх лініях, як "Дитина в соціумі", "Дитина у світі культури".

Набуття комунікативної компетентності відбувається в різних видах діяльності, в першу чергу - ігровій — як провідній для дітей дошкільного віку, і вимагає практичного засвоєння дитиною системи мовленнєвих умінь і навичок, які б дозволили їй вільно і невимушено вступати в мовленнєву взаємодію з однолітками та дорослими. Творчі діяльнісні досягнення дитини характеризують прояв її комунікативних здібностей.

Нами проаналізовано такі чинні програми: Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років, програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років.

Програма «Дитина» побудована за освітніми лініями Базового компонента дошкільної освіти. У інваріантній частині нової редакції програми розділ «Мова рідна, слово рідне» замінено на розділ «Мовлення дитини». Розглядаючи важливість досліджуваної проблеми, слід зазначити, що рубрики, які включає в себе розділ «Мовлення дитини» побудовані з урахуванням особливостей мовленнєвої діяльності дітей і, в першу чергу, з потребами у спілкуванні та взаємодії з оточуючими. А для забезпечення такої взаємодії і необхідні навички сформованості комунікативної компетентності.

Зміст розвитку мовлення дітей раннього віку подано такими рубриками: «розвиток розуміння мовлення» та «Розвиток активного мовлення», а

мовленнєвий розвиток старших дітей подано більш цілісно. Виділено рубрику «Навчаємо елементів грамоти». Нас цікавлять вікові категорії дітей, висвітлені у розділах: старша група «Фантазери-мрійники» (шостий рік життя) і «Дослідники (сьомий рік життя)». У розділі «Мовлення дитини» подано освітні завдання, реалізація яких зможе забезпечити розвиток комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку. Серед них: розвивати зв'язне мовлення, учити доречно відповідати на запитання, звертатися із запитаннями, у розмові із співрозмовником чітко і доречно виражати свої думки; формувати вміння користуватися різними способами спілкування залежно від життєвих ситуацій, складати різні типи розповідей; розвивати мовленнєву активність, спонукати до творчої діяльності. [25, с.160] Виділено і завдання, які передують зазначеним і спрямовані на формування у дітей фонетичної, лексичної, граматичної компетенцій, сформованість яких необхідні для формування комунікативної компетентності.

Зміст педагогічної роботи включає наступні рубрики «У світі звуків», «Слово до слова -зложиться мова», «У країні граматики», «Ми розмовляємо». І саме рубрика «Ми розмовляємо» забезпечує формування у дитини комунікативних навичок та умінь. Під впливом педагогічних зусиль у дитини розвиваються навички розпочинати та підтримувати розмову, уважно слухати співрозмовника. Незалежно від ставлення до нього, відповідати на запитання, виявляти ініціативу у діалозі.

Нова редакція програми «Я у Світі» також включає освітню лінію «Мовлення дитини», змістовими блоками якої є: «Фонематичний слух, звуковимова», «Словниковий запас», «Граматичні вміння» «Зв'язне мовлення, комунікативні вміння», та «Елементи грамоти». Враховуючи вікові можливості дитини 6/7, спілкування з однолітками набуває все більшого значення. Звернене до товаришів мовлення стає більш контекстним, мовленнєві дії стають

скоординованими. Блок «Зв'язне мовлення, комунікативні вміння» включає характеристику вікових можливостей дитини щодо засвоєння комунікативних умінь і навичок. У програмі зазначається, що комунікативний досвід дитини забезпечує володіння навичками спілкування: слухати іншого, не перебиваючи, говорити спокійно, використовувати під час спілкування різні засоби; виявляти ініціативу у спілкуванні з дорослими. Відповідно до ситуації спілкування без нагадування дорослого застосовувати слова ввічливості, формули мовленнєвого етикету [62, с.355]. Тому основними освітніми завданнями, в межах даної програми, щодо формування комунікативної компетентності є: формувати елементарне усвідомлення мовної дійсності (звук-слово-речення); розвивати вміння диференційовано використовувати різноманітні засоби спілкування (словесні, мімічні, пантомімічні) з урахуванням конкретної ситуації; заохочувати до розповідання з власної ініціативи та на прохання дорослого; заохочувати та схвалювати ініціативу щодо мовленнєвого спілкування старших з молодшими; формувати уявлення передавати словом свої почуття та ставлення [62, с.356]. Показником комунікативної компетентності є знання дитини про існування правил використання слів, володіння мовленнєвою культурою, здатністю до елементарної рефлексії, вміння свідомо використовувати мовленнєві засоби під час спілкування [62, с.358].

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» також відповідає БКДО і структурована відповідно до зазначеного документа. Освітня лінія «Мовлення дитини» включає звукову культуру мовлення, словникову роботу, граматичну правильність мовлення, зв'язне мовлення, мовленнєвий етикет і підготовку руки дитини до письма. У межах блоку «Зв'язне мовлення» визначено вікові можливості дитини щодо засвоєння діалогічного та монологічного мовлення. Діалоги характеризуються більш повним застосуванням різноманітних мовленнєвих засобів, зрозумілістю, правильністю.

Тому перед педагогами сформульовані освітні завдання, які передбачають продовжувати вчити дітей виявляти ініціативу у спілкуванні з дорослими та однолітками; вправляти в умінні розпочинати розмову, своєчасно відповідати на першу репліку, правильно підбираючи слова, інтонацію. Показниками комунікативної компетентності є: уміння дитини підтримувати запропонований діалог; будувати стимульований діалог, відповідно до ситуації; володіння різними формулами мовленнєвого етикету та культурою спілкування [8, с.232-233].

Таким чином, проаналізувавши вище зазначені програми розвитку та виховання дітей дошкільного віку, можна стверджувати, що завдання спрямовані на формування комунікативної компетентності у дітей визначені в межах освітньої лінії «Мовлення дитини» у блоці «Зв'язне мовлення», а в програмі «Українське дошкілля» ще й у блоці «Мовленнєвий етикет». Знання педагогами програмових завдань, сучасних педагогічних технологій, спрямованих на розвиток комунікативних умінь та навичок забезпечить формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Аналіз наукової літератури дає можливість стверджувати, що проблема розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку досліджувалася як класиками наукової думки так і сучасними науковцями в різних аспектах: психологічному, психолінгвістичному, лінгвістичному, педагогічному, лінгводидактичному.

Питання розвитку комунікативної компетентності у дошкільників розглядалось у працях таких науковців як А. Богуш, Т. Піроженко, І Луценко, Н. Гавриш, В. Костомарова та ін. Визначено основні підходи до трактування понять «компетенція» та «компетентність».

Так, під поняттям «компетенція» розуміється сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), що задаються до певного кола предметів і процесів та необхідних для якісної, продуктивної діяльності щодо них. Компетентність є надбанням самої особистості, визначає якісний рівень, засвоєння в наслідок навчання, знань, умінь навичок та здатності застосувати їх, на основі власного досвіду, в процесі здійснення певної діяльності. Компетенція пов'язана з певним видом діяльності, тоді як компетентність – з особистістю, з її внутрішніми якостями та здібностями.

Уточнено зміст поняття «комунікативна компетентність», під якою розуміється цілісне, інтегративне, психічне утворення, що визначає ефективність спілкування. Структурними компонентами комунікативної компетентності є: *комунікативні знання., комунікативні уміння і комунікативні здібності.*

Визначено сутність таких понять «комунікативні знання», «комунікативні вміння», «комунікативні здібності», «культура мовлення», «мовленнєве спілкування». Дані поняття тісно пов'язані між собою і відображають певні етапи у формуванні комунікативної культури старших дошкільників.

Розвиток комунікативної компетентності у дітей забезпечується реалізацією діяльнісного та особистісного підходів.

РОЗДІЛ ІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ 5-6/7 РОКІВ

2.1. Методика констатувального етапу дослідження стану сформованості комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років

З метою вивчення сформованості комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років, нами був проведений констатувальний експеримент.

Мета констатувального етапу дослідження полягає у розробці методики, визначенні з її допомогою рівнів сформованості комунікативної компетентності у дітей, впливу сім'ї та закладу дошкільної освіти щодо розвитку комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років.

Для реалізації цієї мети передбачається розв'язання таких завдань:

визначити критерії і показники сформованості комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років;

вивчити стан сформованості комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років;

з'ясувати роль батьків та вихователів у розвитку комунікативної компетентності у дітей.

Для практичного вивчення означених умов нами було розроблено методику, що складається з окремих дослідницьких процедур. Методика включає в себе три напрямки роботи: робота з дітьми старшого дошкільного віку, педагогічним персоналом ДНЗ та батьками вихованців. Їх реалізація була спрямована на вирішення завдань, які були визначені за даними напрямками роботи.

У роботі з дошкільниками, нами було використано метод *спостереження* за комунікативною діяльністю старших дошкільників (див. дод. А) та розроблено ряд методик (див. дод. Б, В), які спрямовувалися на з'ясування сформованості мовної компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Як допоміжний метод, ми використали бесіду з дітьми старшого дошкільного віку, запитання якої спрямовувалися на з'ясування вміння дітей застосовувати в мовленні формули мовленнєвого етикет.

Робота з педагогами та батьками спрямовувалась на вивчення ролі батьків та педагогів щодо розвитку даної якості у дітей. Нами розроблені анкети для вихователів (див. дод. Г)та батьків (див. дод. Д).

В експерименті взяли участь 32 досліджуваних 5-го, 6-го та 7-го року життя, 8 вихователів ЗДО (закладу дошкільної освіти), 32 батьків.

Започатковуючи експеримент, нами було визначено *критерії та показники* рівнів сформованості комунікативної компетентності у дітей.

З-поміж них:

володіння українською розмовною мовою (правильно вимовляє звуки, узгоджує слова в роді, числі, відмінку, розуміє лексичний зміст висловлюваного слова);

доречне застосування мовленнєвих і не мовленнєвих засобів виразності (правильно вживає слова та вирази, відповідно до ситуації регулює силу голосу, темп мовлення, використовує засоби інтонаційної виразності: жести, міміку, пантоміміку);

знання та володіння формулами мовленнєвого етикету (вживає слова звертання, привітання, прощання, компліменту, вибачення, прохання, подяки; ввічливо ставиться до адресата мовлення; виражає емпатію);

орієнтування в ситуації спілкування (виявлення ініціативу, легко й невимушено спілкується з дорослими та однолітками, підтримує розмову відповідно до ситуації, зрозумілості теми та зацікавленості).

Критерії носять прогностичний характер, виступають підґрунтям для діагностики та корекції сформованості комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку.

З метою вивчення рівня сформованості комунікативної компетентності у дошкільників, ми провели цілеспрямоване *спостереження* за дітьми при взаємодії з однолітками та дорослими, які фіксувалися на спеціальних бланках у наступних режимних моментах, а саме: прихід дитини до дитячого садка, сніданок, прогулянка, обід, ігрова діяльність, творча діяльність, прихід батьків.

Програма спостереження:

Мета спостереження: вивчити сформованість комунікативної компетентності старших дошкільників.

Об'єкт спостереження: діти старшого дошкільного віку.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: комунікативна діяльність дітей старшого дошкільного віку.

Вид спостереження: не стандартизоване, зовнішнє, ситуативне, періодичне .

Форма фіксації результатів спостереження: протокол, бланк протоколу (див. дод.).

Критеріями, які бралися до уваги під час спостереження були: володіння українською розмовною мовою, доречне застосування мовленнєвих і не мовленнєвих засобів виразності, знання та володіння формулами мовленнєвого етикету, орієнтування в ситуації спілкування.

Оскільки комунікативна компетентність може формуватись на основі уже сформованої мовної компетентності, яка включає фонетичну, граматичну, лексичну компетенції, то на даному етапі нами було використано ряд методик для визначення рівня сформованості фонетики, граматики, лексики у мовленні дитини.

Для визначення сформованості мовної компетентності нами були виділені наступні критерії та показники:

правильна звуковимова: правильна вимова звуків, чітка дикція, нормальна сила голосу;

лексичне багатство мовлення: вживання різних частин мови, наявність слів, які означають предмети, осіб, дії, якості, властивості.

граматично сформоване мовлення: помічає неправильну побудову речень й добудовує змістовну програму за допомогою опорних слів, вміє змінювати слова у відповідності до граматичних категорій.

При вивченні рівня сформованості фонетики дитини, ми спиралися на методику Л. Лопатіної.

Мета: дослідження звуковимови у словах;

Матеріал: малюнки.

Методика проведення: експериментатор показує малюнок і просить назвати що на ньому зображено.

При цьому дослідженні оцінювався характер порушення звуковимови, вміння відтворювати слова із заданим звуком.

Лексичне багатство мовлення досліджувалось також за допомогою підібраних мовленнєвих завдань.

Показником було: наявність і активне вживання в мовленні слів різних частин мови.

Завдання «Добери і назви казкові речі»

Мета: перевірити вміння дітей добирати до запропонованих слів іменники, прикметники, дієслова.

Матеріал: картки з зображенням предметів (лялька, чашка, олівець, рушник, спідниця, капелюх, м'яч), фішки.

Процедура виконання: експериментатор дає кожній дитині коробочку з картками, на яких зображено речі, що належать героям казок. Після того задає запитання: «Що можна шити? приміряти? прасувати? точити? кидати? мити? одягати?», «Чим можна грати, малювати, утиратися?». Діти повинні дати відповідь та підібрати картки з зображенням предметів. За кожну правильну відповідь вони одержують фішку.

Після цього дошкільники до названого предмета добирають визначення (відповідають на запитання «який?»): «Який капелюх, лялька, чашка, олівець, рушник». Діти отримують фішку за кожну правильну відповідь.

Далі експериментатор називає предмет окремо кожній дитині. Дошкільники повинні перевтілитися в ці предмети та пантомімою зобразити, що робить цей предмет або рухами пояснити для чого він потрібен, інші діти за правильну відповідь отримують фішку. Наприкінці експериментатор підраховує скільки фішок одержала кожна дитина.

З метою вивчення граматичної сторони мовлення були підібрані наступні *діагностичні завдання*.

Завдання. М е т а : з'ясувати здатність дитини розрізняти граматичні форми однини й множини іменників.

Перед дитиною розкладають картинки. На одних зображені одиничні предмети, на інших – ті самі предмети у кількості від двох і більше. Спочатку добирають картинки із зображенням предметів, назва яких у множині має наголос наприкінці слова. Наприклад: *гриб – гриби, стіл – столи, слон – слони, олівець – олівці, кіт – коти*.

Потім картки із зображенням предметів з ненаголошеним закінченням у множині: *собака – собаки, лопата – лопати, кішка – кішки, корова – корови*.

Експериментатор пропонує показати, де собаки, а де собака; де гриб, а де гриби тощо.

Гра «Назви велике».

М е т а : з'ясувати особливості вживання та розуміння дітьми іменників із суфіксом згрубілості *-иц*, здатність до рефлексії під час самостійного творення слів за допомогою цього суфікса.

М а т е р і а л : перша серія малюнків: маленький і великий слон; друга серія малюнків: маленький і великий лев; третя серія малюнків: мавпа, вовк, тигр, ведмідь, верблюд.

Х і д з а н я т т я : перша серія. Вихователь: «У місті, де живуть Максимко і Даринка, є великий зоопарк. Як же люблять наші малята ходити до нього! Проте, на жаль, це відбувається не дуже часто, адже татусь і матуся працюють зранку до вечора, а зоопарк розміщений так далеко, що їхати туди потрібно тролейбусом, тому самостійно діти піти туди не можуть.

І ось одного вихідного дня тато запропонував Максимкові й Даринці поїхати до зоопарку. Уявіть собі радість братика й сестрички!

Як же цікаво в зоопарку! Он слони: дбайливий тато-слон, біля нього - маленьке вухате слоненятко. Як ти гадаєш, як ще можна назвати великого слона? (Прогнозована відповідь: слонище.) У слоненятка хоботочок, а в тата-слона... (Прогнозована відповідь: хоботище.) У слоненятка вуха ще не дуже великі, а в тата-слона не великі вуха, а ... (Прогнозована відповідь: вушища). Слоненя ще дуже маленьке, тому й ніжки в нього маленькі, а в тата-слона — не просто великі ноги, а справжні... (Прогнозована відповідь: ножища.)

Завдання. Мета: з'ясувати особливості вживання дітьми дієслів в умовному і наказовому способі дії; перевірити вміння створювати слова за допомогою суфіксів.

1. Що зробив зайчик, якби зустрів вовка (лисицю)? (втік би, сховався б, злякався б). Відповідь дитини: правильно називає слово в умовному способі дії; добирає два слова; називає тільки одне слово.

2. Скажи зайчику, щоб він пострибав, сховався, затанцював. Відповідь дитини: правильно називає слова в наказовому способі дії; добирає два слова; називає одне слово.

3. Скажи, як називають дитинча зайчика? (зайченя), дитинчат? (зайченята), у зайця багато... (зайченят).

З метою вивчення вміння дитини будувати речення, нами були підібрані сюжетні картинки. Розповідь за такими картинками дає змогу простежити побудову речень. Картинки слід добирати так, щоб дитина могла скласти речення різної складності, наприклад, з двох слів (Хлопчик грається; Дівчинка прибирає), з *трьох слів* (Оленка тримає ляльку), багатослівні (Мама готує обід), складні речення (Дівчинка подає кубики хлопчику, а хлопчик складає їх у машину), речення з прийменниками (Дівчинка сидить на стільці, а хлопчик стоїть біля неї, Хліб лежить на столі, а яблука в тарілці). Пропонували дітям скласти речення зі словами *вухо, радіо, піаніно, меню, кіно* та ін.

З метою вивчення використання формул мовленнєвого етикету у комунікативній діяльності, нами була проведена *бесіда з дітьми*.

Мета: з'ясувати вміння дітей використовувати формули мовленнєвого етикету під час мовленнєвої взаємодії з іншими учасниками процесу мовленнєвої діяльності.

1. Які ввічливі слова ви знаєте?

2. А які ввічливі слова ви чули коли спілкувалися з батьками та з вихователями?

3. Що ти скажеш, зустрівши на вулиці дорослого?

4. Що ти скажеш, якщо маєш комусь подякувати?

5. Які слова вживаєш, коли хочеш когось про щось попросити?

6. Які слова кажуть ввічливі люди, прощаючись?

Запитання бесіди спрямовувались на з'ясування вміння дітьми старшого дошкільного віку використовувати формули мовленнєвого етикету в тій чи іншій ситуації. Складаючи запитання бесіди, ми орієнтувалися на основні поняття, що виражають різні формули мовленнєвого етикету (звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання тощо), які старший дошкільник повинен вміти передавати словами.

Кількість дітей з якими проходила бесіда становила 40 осіб. Бесіда проходила індивідуально, за відсутності сторонніх людей. Тривалість бесіди не перевищувала 5-10 хвилин. Ми передбачали ситуацію, коли дитина перевтомлювалась і не мала бажання говорити. Тоді бесіду припиняли і продовжували в інший час. Бесіда проходила в одній і тій самій послідовності пред'явлення запитань до кожної дитини.

Отже, з метою дослідження формування комунікативної компетентності дошкільників, було використано цілий комплекс методів, кожний з яких доповнював попередній, а всі разом вони дозволяли одержати цілісну характеристику досліджуваного явища.

У роботі з дорослими нами проведено *анкетування*.

Метод *анкетування* дав можливість охопити значну кількість респодентів. Анкетування з вихователями передбачало анонімність, що забезпечувало щирість і відкритість висловів опитуваних. У анкетуванні взяли участь 12 вихователів.

Анкетування вихователів ставило за *мету*: дослідити стан проблеми формування комунікативної компетентності в сучасних ЗДО, обізнаність вихователів з даної проблеми, методи, які застосовуються для формування даної якості у дітей.

Запитання анкети були спрямовані на вивчення розуміння важливості самої проблеми щодо мовленнєвого розвитку дітей, методів, які педагоги використовують для формування мовної та комунікативної компетентностей, збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету.

Метод анкетування, що застосовувався в роботі з *батьками*, був спрямований на з'ясування знань батьків з даної теми. Батькам дошкільників пропонували відповісти на запитання анкети (див. дод.), завдяки чому було одержано інформацію, яка наближена до реального стану речей, оскільки спостереження за дітьми і відповіді батьків в переважній більшості співпадали.

Таким чином, розроблена цілісна методика на визначення сформованості комунікативної компетентності дошкільників поєднує комплекс методів, які адаптовані до особливостей досліджуваної проблеми. Методи, спрямовані на роботу з дошкільниками допоможуть визначити рівень сформованості комунікативної компетентності у дітей, а анкетування дорослих допоможе встановити вплив дорослих на формування комунікативних умінь та навичок їхніх дітей; визначити чинники, які впливають на формування даної якості.

2.2. Характеристика рівнів сформованості комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років

Спостереження за мовленнєвою взаємодією дітей в процесі життєдіяльності сприяло виявленню уміння дошкільників вступати у мовленнєву взаємодію з іншими однолітками, налагоджувати контакти, вирішувати різні

питання за допомогою основних вербальних засобів. Дозволило побачити через які життєві ситуації і в якій формі здійснюється комунікація дошкільників, по відношенню до кого вона спрямована. В результаті чого, ми виділили звернення дітей самостійне і за участю дорослих.

Дошкільники прагнули за допомогою слова виразити себе в комунікативній діяльності. Особливо значущою для вивчення процесу комунікативної компетентності, є ігрова діяльність, яка найкраще дозволяє побачити дитину в усій різноманітності проявів комунікації. Найбільше мовного матеріалу, що нас цікавить, ми отримали, спостерігаючи за сюжетно-рольовими іграми, оскільки конкретні дії у процесі гри стимулювали мовленнєву активність дошкільника і супроводжувалися словами-зверненнями до однолітків. Життєві ситуації, які відтворюють соціальне життя дорослих у його різних проявах, служать основним змістом сюжетно-рольових ігор дітей. Зміст гри є засобом, що визначає мовленнєвий матеріал, яким користується дитина, щоб позначити свої дії, показати своє ставлення до інших, висловити свої думки і почуття.

Спостереження за комунікативною діяльністю дітей дозволив зробити такі висновки:

- у 10 % дітей сформована чіткість мотивів спілкування, вони ініціативні, знають і використовують ввічливі форми контакту у відповідності до ситуації мовлення, володіють діалогом і монологом. Володіють українською розмовною мовою, доречно застосовують мовленнєві і немовленнєві засоби виразності. У 68% дошкільників спостерігається часткова сформованість мотивів спілкування, мовленнєва взаємодія можлива в більшій мірі за ініціативою дорослого. Дошкільники володіють розмовною українською мовою, інколи вживають слова-русизми, своє мовлення супроводжують доречними жестами, відповідною інтонацією. Мають розвинуте діалогічне мовлення. 22% дошкільників продемонстрували не сформовані комунікативні уміння. Діти уникають

спілкування, вступають у мовленнєву взаємодію тільки за ініціативою дорослого, відсутня мовленнєва активність, діалогічне та монологічне мовлення не розвинене.

Спостереження показало, що гра в найбільшій мірі сприяє самостійному висловлюванню дітей, активізує певну групу словника, який обслуговує взаємини між учасниками. Під час ігрової діяльності нам вдалося зафіксувати використання етикетних формул спрямованих по відношенню до партнера по грі. Найчастіше в грі діти користуються етикетними формулами привітання (25%), подяки (29 %) та прохання (46 %).

Трудова діяльність, що проводилася під час прогулянки сприяла виявленню уміння дітей словесно узгоджувати свої дії з діями вихователя, ввічливо домовлятися. У спілкуванні з однолітками та з дорослими діти без нагадувань використовували формули мовленнєвого етикету, але не в повному обсязі.

Таким чином, спостереження показало, що у переважної більшості дітей комунікативна компетентність сформована на достатньому рівні, високий рівень продемонстрували тільки 10% дітей. Мовленнєві та немовленнєві засоби виразності дошкільники використовують у відповідності до ситуації спілкування.

Метою встановлення відповідності між оформленням мовленнєвих конструктів, які використовує дитина в процесі комунікації та їх правильністю, інформація, отримана під час спостереження доповнювалася,

співвідносились з даними *методик*.

Аналізуючи отримані дані за першою методикою на визначення рівня сформованості фонетики у дітей старшого дошкільного віку можна зробити такі висновки:

- у 5 % дітей старшої групи у вимові порушено дві групи звуків. Це порушена вимова звука «р, л», «ж,ч,ш». Діти або замінюють звук іншим або спотворюють його вимову.

- частина дітей (25%) мають порушення одного звука, це сонорні і, зазвичай, звук «р».

- більшість дітей 70% мають сформовану звуковимову.

Звернемося до аналізу якісних результатів виконання завдань за когнітивним критерієм. Аналізуючи результати виконання дітьми завдання *«Добери і назви казкові речі»*, відзначимо, що майже всі старші дошкільники спочатку безпомилково підбирали картки, інколи зверталися за допомогою один до одного.

Підбираючи прикметники до предметів, діти відчували певні труднощі, більшість характеризували предмет за кольором та формою. Водночас дошкільники іноді називали слова й за іншими ознаками, такі прикметники до слова «м'яч» підбрала: Маша Б.: «круглий, яскравий, стрибучий, стрімкий»; Руслан М.: «футбольний, гральний, смугастий».

Далі завдання виконали тільки деякі старші дошкільники. Вони зображували дію предмета пантомімою, і тільки за допомогою експериментатора коментували її: Сергій К. - капелюх чоловічий, овальний, синій, твердий; Світлана С.- чашка пластмасова, чайна; Костя Щ. - олівець гострий, прямий, малювальний; Дмитро Ш. - лялька вродлива, плаксива, іграшкова.

Виконуючи завдання *«Назви казкових героїв ласкавим словом»*, старші дошкільники більше захопилися грою в м'яч, деякі діти досить довго підбирали слово зі зменшувально-пестливим суфіксом, водночас усім подобалося підбирати римовані слова. Якщо дошкільник не зміг надати правильної відповіді, то йому допомагала решта дітей. Найбільш уважними та активними були дівчатка.

Визначення рівня сформованості граматичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку засвідчує, що 65% дітей проявили здатність розрізняти граматичні форми однини й множини іменників. Вони правильно вживали слова в однині і множині. Решта дітей (35%) допускали помилки при вживанні слів у множині, ставили неправильний наголос.

На з'ясування особливостей вживання та розуміння дітьми іменників із суфіксом згрубілості *-иц* більша половина досліджуваних правильно утворювали слова і пояснювали їх значення. Тільки 12% не змогли дати правильну відповідь.

Вивчаючи особливості вживання дітьми дієслів в у наказовому способі дії було встановлено, що найбільше діти утворюють префіксальні дієслова, а саме, утворення дієслова за допомогою префіксів: *в, ви, від, до, на, пере, під, при, роз*.

Утворюючи назви дитинчат тварин, більшість дітей правильно вживали суфікси у словах. Більшість дітей називали практично всіх дитинчат у правильній граматичній формі, тільки 12% дітей допускали помилки в утворенні граматичних форм, називаючи здебільшого правильно тільки одну граматичну форму, 5% дітей не виконали завдання взагалі.

65% дітей самостійно справились із завданням щодо утворення нових слів від слова *ліс*. Називали слова: *лісок, лісний, лісище, лісовик, лісничий, лісовичок, лісочок тощо*. Решта дітей виконали завдання з допомогою експериментатора.

Таким чином, на морфологічному рівні більшість дітей володіють граматично правильною мовою, оскільки правильно вживають усі частини мови, узгоджують слова в роді, числі, відмінку, володіють навичками словотворення.

Щодо вивчення сформованості граматично правильного мовлення на синтаксичному рівні, можна зробити висновок, що найпоширенішими формами висловлювання є просте поширене речення (46%). Типовим для дітей цього віку є вживання сполучників *а, і* та вказівної частки *ось* на початку речення. Серед

поширених речень значне місце посідають речення з однорідними членами (20% усіх поширених речень, що використовує дитина). Складні речення становлять лише 8% усіх проаналізованих речень. Структура складнопідрядних речень дуже проста: кілька простих непоширених або поширених речень відбувається за рахунок сполучникового зв'язку, діти часто об'єднують два речення, що за змістом не пов'язані між собою (26%). Наприклад, « У мене вдома є м'ячик, а за стіною живе Сашко».

При складанні речень зі словами *вухо, радіо, піаніно, меню, кіно*, діти допускали значні помилки, змінюючи дані слова за відмінками. Отже, діти ще не засвоїли вживання невідмінюваних слів.

Аналіз використаних нами методик на вивчення граматичної сторони мовлення показав, що морфологічна складова сформованості граматичної правильності мовлення дошкільників знаходиться на достатньому рівні, а синтаксична – на середньому рівні. З першим завданням абсолютно правильно справилися 60% дітей, 25% припустилися незначних помилок і 15% продемонстрували низький рівень сформованості граматичної правильності мовлення.

Таким чином, можна говорити про те, що мовна компетентність дітей знаходиться на достатньому рівні, а отже є ґрунт для розвитку комунікативної компетентності.

Проаналізувавши відповіді дітей на запитання бесіди, ми отримали наступні результати. Відповіді дітей на запитання «Які ввічливі слова ви знаєте?» дають підстави говорити про те, що робота в напрямку збагачення мовлення дітей етикетними формулами проводиться регулярно і систематично, адже 88% дітей знали низку ввічливих слів що є формулами мовленнєвого етикету: (будь-ласка, дякую, добрий день, вітаю Вас, доброго здоров'я, нехай щастить, всього доброго, на добраніч, прошу проходити, радий вас бачити та ін.). На питання

«Які ввічливі слова ви чули коли спілкувалися з батьками та з вихователями?» діти дали ґрунтовну відповідь, та назвали майже всі формули мовленнєвого етикету.

На наступні запитання діти давали адекватні відповіді, називаючи формули мовленнєвого етикету, тільки 10% дітей, переважно хлопчики, випустили «чарівні» слова при зверненні до іншого з проханням і не всі діти назвали слово «вибачте», а починали виправдовуватися за негарний вчинок.

Отже, аналіз відповідей дітей дає нам можливість говорити про те, що в основному діти знають формули мовленнєвого етикету, але не завжди ними користуються в процесі життєдіяльності.

Внаслідок проведеного дослідження, на основі попередньо виділених критеріїв та показників, нами були виділені рівні сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників: *високий, достатній, низький* (табл.3.1.).

Таблиця 1.

Рівні сформованості комунікативної компетентності у дітей.

<i>Рівні</i>	<i>Якісні характеристики рівнів</i>	<i>Кілький розподіл, %</i>
Високий	Сформованість стійких мотивів спілкування з дорослими і ровесниками, ініціативність, активність взаємодії з навколишніми людьми. Володіння багатством невербальних засобів, знання ввічливих форм контакту і вміння здійснювати дії мовленнєвого та невербального характеру для взаємодії; розвинутість і різноманітність побудови мовлення у діалозі й монологі, його адекватність просторово-часовому і партнерському оточенню, зв'язність, логічність висловлювань, наявність творчих розповідей.	10

Достатній	Ситуативність проявів особистісних, ділових і пізнавальних мотивів спілкування з дорослими та однолітками, що не стало стійким, стабільним механізмом, який спонукає до особистої ініціативи при вступі в мовленнєву взаємодію; відсутність активності в комунікації, знання ввічливих форм контактів. Одноманітність лексики, граматичних і звукових утворень, що використовуються для встановлення взаєморозуміння в мовному спілкуванні. Монологічне і діалогічне мовлення достатньо не сформоване. Наявність елементів творчої уяви, фантазії, прогнозування, невміння виходити за межі наочної ситуації.	62
Низький	Не сформованість мотивів спілкування з дорослими і ровесниками, труднощі вступу в контакт, комунікативно-мовленнєві дії без урахування ситуації спілкування, безініціативність у веденні діалогу, мимовільне використання експресивних, невербальних засобів комунікації при невмінні «читати» їх у партнерів; складнощі у формулюванні задуму дій партнерів щодо спілкування і розуміння ситуації в цілому; низькі мовні характеристики (бідність лексики, невиразність звучного мовлення, граматична неправильність); однотипність побудови фраз, відсутність творчої розповіді.	28

Отже, сформованість комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку знаходиться на достатньому рівні, проте виділений нами низький рівень сформованості комунікативної компетентності дошкільників дає підстави оцінити розвиток комунікативних здібностей як такий, що потребує уваги з боку дорослих.

2.3. Вплив педагогів та батьків на формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років

Проаналізувавши й узагальнивши відповіді вихователів на запитання першого блоку анкети, ми отримали наступні результати.

Щодо першого запитання «Як ви розумієте поняття мовна компетентність та мовленнєва компетентність?» більшість вихователів не змогли дати чіткого визначення. Відповіді були такі: « Це знання дитиною мови», «Це вміння спілкуватися», « Володіння мовними засобами», «Вміння складати речення. Утворювати нові слова» тощо. Педагоги не диференціюють визначення понять, ототожнюючи їх в одне поняття.

Стосовно другого запитання, 65 % вихователів надають перевагу у своїй роботі щодо формування мовної та мовленнєвої компетентностей таким методам як дидактичні вправи, читання художньої літератури та бесіда за змістом прочитаного; 25 % надають перевагу сюжетно-рольовим іграм, дидактичним іграм; 10% педагогів на перше місце ставлять драматизацію та інсценізацію.

Результати запитань II блоку дозволили визначити розуміння педагогами понять «комунікативні здібності та комунікативна компетентність». Аналогічно відповідям на перше запитання анкети, вихователі також не змогли дати чіткої відповіді. Більшість з них правильно розуміли значення поняття «комунікативні здібності», але обмежувались тільки висловом «уміння спілкуватися», не розкриваючи змісту цього поняття.

Що стосується актуальності проблеми формування комунікативної компетентності, 100% педагогів дали стверджувальну відповідь, наголошуючи на тому, що основним завданням з розвитку мовлення дітей дошкільного віку є формування мовленнєвої особистості. Незначний відсоток вихователів наголосили, що це прописано в Базовому компоненті дошкільної освіти.

55% вихователів розвитку такої ознаки комунікативної компетентності, як вільно володіти розмовною українською мовою в різних життєвих ситуаціях приділяють найбільше уваги.

Використанню інтонаційних засобів виразності увагу приділяють 30% вихователів; орієнтуванню в ситуації спілкування – 15% вихователів; формулами мовленнєвого етикету володіють всі вище зазначені вихователя.

Розвитку доречності застосування мовних і немовних засобів виховання не приділяють значної уваги.

Визначаючи методи формування комунікативної компетентності педагога надають перевагу, в першу чергу, сюжетно-рольовим іграм (75%), пояснюючи це тим, що граючись, дитина вступає у мовленнєву взаємодію з однолітками. Між ними відбувається діалог, в процесі якого діти вчаться ставити запитання, правильно будувати відповідь, використовувати ввічливі слова і т.д. 15% педагогів надають перевагу драматизації та інсценізації, в процесі чого діти розігрують сюжети знайомих казок і таким чином у них розвивається діалогічне та монологічне мовлення, відбувається засвоєння формул мовленнєвого етикету. 10% педагогів на перше місце висувають розігрування мовленнєвих ситуацій, в процесі чого діти вправляються у веденні діалогу, вживанні етикетних слів.

Відповіді на запитання III блоку дозволяють зробити такі висновки:

Меншість вихователів (25%) надають перевагу при формуванні у дітей вміння користуватися формулами мовленнєвого етикету організованим заняттям. Пояснюючи це тим, що старший дошкільник засвоює краще матеріал на занятті і вихователь на занятті є достойним прикладом. Відповідно решта (75%) надають перевагу процесу життєдіяльності, бо в певних ситуаціях з життя групи дітям краще засвоїти мовленнєвий етикет.

Найбільш ефективними методами і прийомами для розвитку мовленнєвого етикету дітей вихователі вважають: читання художньої літератури, дидактичні ігри та вправи, розігрування ігрових ситуацій, драматизація, бесіда за картинкою.

Отже, це говорить про те, що у самих вихователів, по-перше, великий багаж знань з даної проблеми; по-друге, бажання вихователів стимулювати

мовленнєву активність дітей своїм мовленням, що засвідчує небайдуже ставлення до мовленнєвих висловлювань своїх вихованців.

Таким чином, практично всі вихователі вважають проблему формування комунікативної компетентності актуальною. Більшість вихователів вагалися у відповідях щодо розгорнутих питань анкети, пояснюючи це недостатністю досвіду роботи на посаді, а відповідно і з даної теми. Жоден вихователь в передбаченій графі «інше» не написав свого варіанту відповіді .

Не менш важливим чинником формування комунікативної компетентності дітей сім'я, тому доречним в нашому дослідженні було *анкетування батьків* щодо з'ясування питання, як вони розуміють проблему формування комунікативної компетентності у дітей і які способи збагачення їхніх знань в межах даної проблеми.

Проаналізувавши анкетні дані, ми прийшли до таких висновків, що батьки як і вихователі вважають проблему формування комунікативної компетентності актуальною в наш час – 100%. Більшість батьків зустрічалися з поняттям комунікативна компетентність і ототожнюють його з спілкуванням, взаємодією. На запитання «Чи маєте ви достатні знання з зазначеної проблеми?» батьки ставили бали у відповідності до своїх знань. Середнє арифметичне у них склало 2.4 бала. А отже, батьки мають не достатній рівень знань з даної проблеми. Проте, батьки мають бажання до підвищення знань з проблеми формування комунікативної компетентності. Для цього 35% батьків використовуються мережу Інтернет, 15% читають науково – педагогічну літературу і 65% - отримують інформацію від працівників ЗДО. Це відвідування батьківських зборів і перегляд відповідної інформації в куточку для батьків. Ніхто з батьків не зазначив, що ознайомлюються з даною проблемою під час читання науково-педагогічної літератури.

З метою визначення, які методи використовують батьки для формування комунікативної компетентності у дітей, ми отримали наступні результати:

100% батьків зазначили, що читають оповідання з наступним обговоренням. Разом з тим, вище зазначені батьки відмітили і такі методи, як організація сюжетно - рольових ігор – 25% ; використання дидактичних вправ – 65%; розігрування мовленнєвих ситуацій–10%.

Отже, зафіксовані факти дають можливість зазначити, що майже всі батьки не байдужі до проблеми формування комунікативної компетентності їхніх дітей, використовують засоби і методи, що дозволяють збагатити як свої знання так і знання дітей.

Таким чином, у процесі дослідження було встановлено, що педагоги та батьки визнають важливість проблеми формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років, разом із тим не завжди використовують різноманітність методів щодо формування даної якості у дітей. З-поміж чинників, що гальмують формування комунікативної компетентності можна назвати недостатнє розуміння дорослими значущості та сутності проблеми, байдуже ставлення до висловлювань дітей та власного мовлення, не усвідомлення впливу суспільного виховання на розвиток досліджуваного явища.

Отже, актуалізується необхідність оптимізації педагогічних умов, форм і методів, сприятливих для формування комунікативної культури старших дошкільників.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Комплексна методика констатувального етапу дослідження забезпечила обґрунтоване діагностування стану сформованості комунікативної компетентності дошкільників та чинників, що впливають на реалізацію даного процесу. Уможливила виділення нами рівнів сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників та дала підстави для характеристики комунікативних умінь дошкільників кожного рівня.

На основі узагальнення наукових джерел критеріями та показниками культури мовлення дошкільників визначено: *володіння українською розмовною мовою* (правильно вимовляє звуки, узгоджує слова в роді, числі, відмінку, розуміє лексичний зміст висловлюваного слова); *доречне застосування мовленнєвих і не мовленнєвих засобів виразності* (правильно вживає слова та вирази, відповідно до ситуації регулює силу голосу, темп мовлення, використовує засоби інтонаційної виразності: жести, міміку, пантоміміку); *знання та володіння формулами мовленнєвого етикету* (вживає слова звертання, привітання, прощання, компліменту, вибачення, прохання, подяки; ввічливо ставиться до адресата мовлення; виражає емпатію); *орієнтування в ситуації спілкування* (виявлення ініціативу, легко й невимушено спілкується з дорослими та однолітками, підтримує розмову відповідно до ситуації, зрозумілості теми та зацікавленості).

На основі розроблених критеріїв та їх показників, нами було визначено рівні сформованості комунікативної компетентності дошкільників у мовленнєвій діяльності: *високий, достатній, низький*.

Встановлено, що дошкільників, які мають високий рівень – 10%; достатній – 62 % і низький – 28 %. Наявність дошкільників із низьким рівнем сформованості комунікативної компетентності актуалізує необхідність

посилення уваги педагогів і батьків до формування в них даної якості.

З'ясовано, що на формування комунікативної компетентності дошкільників мають значний вплив педагоги закладу дошкільної освіти та батьки. Вихователі та батьки виступають основним прикладом для дітей стосовно засвоєння діалогічних умінь, емоційно-забарвленої лексики, ввічливих слів, формул мовленнєвого етикету. Співставлення результатів анкетування засвідчує, що педагоги і більшість батьків небайдужі до розвитку комунікативної компетентності дитини, намагаються сформувати у них комунікативні уміння, створити для цього сприятливі умови. Створення розвивального мовленнєвого середовища, яке б забезпечувало можливість дитини засвоїти комунікативні уміння в процесі спілкування, читання та обговорення оповідань; залучення дітей до театралізованої діяльності, розігрування мовленнєвих ситуацій сприяють формуванню комунікативної компетентності зростаючої особистості.

РОЗДІЛ III. МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ 5-6/7 РОКІВ

3.1. Обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років

Здобуті результати попереднього етапу дослідження дозволяють говорити про те, що за звичайних умов організації життєдіяльності дитини в дошкільному закладі не складаються оптимальні педагогічні умови для формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Тому теоретичний аналіз отриманих експериментальних матеріалів уможливив визначення *педагогічних умов формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку*. Такими умовами є: *розвиток мовної і мовленнєвої компетентностей як основи розвитку комунікативної компетентності старших дошкільників; розвиток комунікативних здібностей дітей старшого дошкільного віку; збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету*.

Педагогічні умови формування комунікативної культури дошкільників – це ті чинники, що стимулюють, активізують мовленнєву діяльність дітей, сприяють розвитку комунікативних здібностей дитини, засвоєнню мовленнєвих еталонів, які забезпечують культуру міжособистісного спілкування.

Програму формувального експерименту ми кваліфікували як комплекс положень, що визначав цілі, задачі, умови його проведення, використані нами ресурси та очікувані результати.

Обґрунтовуючи виділені нами педагогічні умови формування комунікативної компетентності старших дошкільників, слід зазначити про те, що важливу роль у цьому процесі відіграють педагоги та батьки. Оскільки саме

педагоги у ЗДО і мають забезпечити дані умови для формування у дітей вище зазначеної якості.

Проаналізувавши наукові праці А. Богуш, О. Залевської, О. Корніяка, О. Кучерук, М. Пентилюк та ін. можна зазначити те, що науковці одностайно стверджують, що формування комунікативної компетентності старших дошкільників має базуватися на сформованих попередній структурних одиницях мовленнєвого розвитку дитини. Це мовна і мовленнєва компетентності. А. Богуш визначає мовну компетентність основою мовленнєвої. А мовна і мовленнєва компетентності, зазначає автор, є фундаментом для розвитку комунікативної компетентності [12]. О. Залевська, окреслюючи поняття оволодіння і володіння мовою, зазначає, що результатом оволодіння мовою є володіння нею, котре залежить від знання мови та користування нею. Таким чином, авторка виділяє три аспекти оволодіння мовою: знання мови (мовна компетенція), володіння мовою (мовленнєва компетенція), користування мовою (комунікативна компетенція) [27].

Л. Гріднева, О. Гром, С. Ніколасова при вивченні комунікативної компетентності наголошують на тому, що передусім дитина має засвоїти мовну і мовленнєву компетентності. Аналізуючи мовну і мовленнєву компетентності, вище зазначені науковці стверджують, що мовленнєва компетентність відрізняється від мовної так само, як відрізняється мова від мовлення: мова як система знаків для передачі змісту, використання яких окремим суб'єктом для формування і формулювання думки створює мовлення.

Н. Лопатинська зазначає, що мовна компетентність є передумовою становлення мовленнєвої компетентності, а мовленнєва компетентність містить сукупність мовних і мовленнєвих знань. Мовленнєва компетентність є більш ширшим утворенням, що містить і мовну компетентність. Мовленнєва

компетентність є підґрунтям формування комунікативної компетенції. Засобами формування виступають мовленнєві уміння [63].

Таким чином, для формування комунікативної компетентності потрібно, щоб у дитини були сформовані попередні компетентності, а саме. мовна і мовленнєва, які забезпечують сформованість фонетики, лексики, граматики, зв'язного мовлення і на основі яких може формуватися вища якість мовленнєвого розвитку. Саме враховуючи цю позицію, першою педагогічною умовою ми і виділили: *розвиток мовної і мовленнєвої компетентностей як основи розвитку комунікативної компетентності старших дошкільників.*

Наступною умовою було виділено *розвиток комунікативних здібностей дітей старшого дошкільного віку.* Комунікативні здібності є структурним компонентом комунікативної компетентності

Саме у період дошкільного дитинства починають формуватися і розвиватися комунікативні здібності. Як зазначає М. Лісіна, у цей період в дитини активно розвиваються самосвідомість, потреба у спілкуванні, виникають нові його види, в тому числі позаситуативно-особистісні, розвиваються пізнавальні процеси (в тому числі перцепція - значуща складова у структурі здібностей) [37].

Ще однією передумовою розвитку комунікативних здібностей в дошкільному дитинстві, на думку О. Нещерет, виступає і сама дошкільна група, яка являє собою первісну соціально-психологічну спільноту, перше "дитяче товариство" [44], в якому складається та розвивається спілкування дітей і різноманітні види дитячої діяльності, відбувається оволодіння новою соціальною роллю - члени дитячого товариства, формуються відносини.

У дослідженнях Ф. Бацевич встановлено, що природні передумови комунікативних здібностей входять до структури складного комплексу, утвореного поєднанням високої лабільності, хорошої слухової пам'яті та

домінуванням функцій першої сигнальної системи. Також наголошується на тому, що комунікативні здібності індивіда співвідносяться з домінуючою активацією правої півкулі головного мозку [7].

Рівень розвитку комунікативних здібностей дитини залежить від конкретних умов її життя і діяльності, методів формування знань і умінь, необхідних у тій чи іншій діяльності, а також від наявності природних задатків.

Комунікативні здібності дітей виявляються в умінні встановлювати правильні відносини з іншими людьми, відчувати настрій усього колективу, у якому відбувається спілкування (родина, група дошкільного закладу тощо), розуміти партнера по спілкуванню. Найкраще дитина може проявити свої комунікативні здібності під час ігрової діяльності. Як зазначає М.Листопад, ігрова діяльність розвиває ораторську діяльність, покращує мову, підвищує самооцінку дитини [38]. Успіх дитини буде залежати в першу чергу, від її здатності мобілізувати у процесі комунікації свої знання, уміння, навички, способи спілкування. Саме у грі формуються уміння домовлятися, поступатися, вислуховувати іншого, не перебиваючи, не нав'язувати свою точку зору.

Розвиток комунікативних здібностей дітей забезпечує емоційне спілкування з дорослими та однолітками.

Як зазначають В. Мухіна, А. Хвостов, комунікативні здібності не завжди збігаються з мовленнєвими та інтелектуальними. Діагностика комунікативних здібностей дозволяє виявити рівень комунікації конкретної дитини і має охоплювати три аспекти: розуміння дитиною специфіки ситуації, у якій відбувається взаємодія; комунікація з дорослим; комунікація з однолітками [18].

Комунікативні здібності дошкільника включають в себе вміння розпізнавати емоційні переживання і стану оточуючих його людей, дітей і дорослих, висловлювати власні емоції вербальними і невербальними способами. Крім цього, комунікативні здібності включають в себе вміння дитини

співпрацювати, слухати і чути, обмінюватися інформацією. Разом з тим практика показує: цілеспрямоване формування комунікативних здібностей у дошкільнят часто залишається поза увагою педагогів.

Тому вихователі мають спрямовувати освітню роботу на розвиток у дітей комунікативних здібностей з метою досягнення ефективності у формуванні комунікативної компетентності дитини.

І третя умова - *збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету* – забезпечить емоційність, привабливість, доречність мовленнєвим висловлюванням, які дитина використовує у різних комунікативних ситуаціях.

І саме набуття дитиною вміння встановлювати контакт із партнером у спілкуванні, дотримуючись усталених правил етикету, дозволить їй оволодіти одним з аспектів комунікативної компетентності.

Як зазначає Т. Піроженко, справжнім зразком комунікативної поведінки має бути притаманна широка палітра емоційно-інтонаційного забарвлення [47].

Л. Дмитрук виділяє функції мовленнєвого етикету:

функція ввічливості (конотативна) – пов'язана з проявами ввічливого поведіння членів колективу один з одним; – регулююча функція (регулятивна) – теж стосується усіх проявів мовленнєвого етикету, бо вибір певної форми під час установлення контакту регулює характер стосунків адресата й адресанта;

функція впливу (імперативна, волюнтативна) – передбачає реакцію співбесідника – вербальну, жестову, діяльнісну;

– функція звертальна (апелятивна) – тісно пов'язана з імперативною, бо привернути увагу, означає здійснити вплив на співбесідника;

– емоційно-експресивна (емотивна) функція є факультативною функцією, оскільки вона властива не усім одиницям мовленнєвого етикету [26].

І як стверджує Н. Формановська, усі функції мовленнєвого етикету існують на основі комунікативної функції мови [54]. Тому володіння

мовленнєвим етикетом забезпечує комунікацію між дітьми. Звідси випливає висновок про те, що дана якість необхідна для формування комунікативної компетентності.

Таким чином, нами було виділено та проаналізовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років, які враховувалися нами при розробці системи роботи з дітьми. Вищеназвані умови можуть бути виконані тоді, коли їх реалізація буде забезпечуватись професійною компетентністю та особистими якостями педагога закладу дошкільної освіти.

3.2. Методика формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років

Результати констатувального етапу дослідження показали, що у частини дошкільників не на достатньому рівні сформована комунікативна компетентність, що й дало підставу для розробки системи роботи щодо поліпшення даного процесу.

Саме тому *мету* формувального експерименту, ми вбачали у забезпеченні умов формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку, розробці системи роботи, методи якої, на наш погляд, оптимізують даний процес.

Для реалізації даної мети передбачалося розв'язання наступних *завдань*:

- розробити систему роботи з дітьми старшого дошкільного віку;
- розробити систему роботи з вихователями та батьками дітей.

Робота була спрямована у трьох напрямках: *дошкільники (32чол.), вихователі (12 чол.), батьки(32чол.)*.

Теоретичними засадами в організації формувального експерименту виступили положення лінгводидактів та психологів щодо методів та прийомів

формування комунікативної компетентності дошкільників – Т. Піроженко, А. Богуш, А. Гончаренко, А. Аніщук, Т. Піроженко та ін.

Робота по формуванню комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку включала наступні *етапи*:

Перший етап – підготовчий. Здійснивши констатувальний експеримент, ми визначили рівні сформованості комунікативної компетентності у старших дошкільників. По відношенню до дітей *середнього* та *низького* рівня, нами були підібрані методи роботи, які сприяють формуванню комунікативної компетентності, для дітей з *високим* рівнем – ігри, вправи, малі фольклорні жанри, віршики на закріплення навичок комунікативної компетентності. Для вихователів розроблені методичні рекомендації, підготовлений виступ на педагогічну раду, виступ на батьківські збори та пам'ятку для батьків.

Другий етап полягав у проведенні самої, розробленої нами, системи роботи.

Оскільки без базових мовної і мовленнєвої компетентностей не може бути сформована комунікативна, то, в першу чергу, робота з дітьми віку велася у цьому напрямку. Для реалізації I умови дослідження – *мовна і мовленнєва компетентності як основа розвитку комунікативної компетентності*, нами були підібрані ігри та вправи, спрямовані на формування фонетичної, граматичної та лексичної компетенції дітей, які мають низький рівень сформованості комунікативної компетентності (дод.Ж), зокрема:

Вправа «Хто краще чує»

Мета: сформувати вміння дитини пізнавати заданий звук у слові.

Вправа «Пізнай звук у слові»

Мета: сформувати вміння дитини виділяти заданий звук у слові.

Вправа «Придумай слова на певний звук»

Мета: сформувати вміння дитини диференціювати звуки.

Вправа «Чого не стало?»

Мета: сформувати вміння дитини відмінювати іменники в родовому відмінку множини.

Вправа «Плутанина»

Мета: сформувати вміння дитини правильно вживати рід іменників.

Вправа «Порахуй скільки?»

Мета: сформувати вміння дитини узгоджувати числівник з іменником.

Вправа «Давай познайомимось?»

Мета: розширити словник дитини, навчити самопрезентації, подолати бар'єри у спілкуванні, створити атмосферу відкритості.

Вправа «Хто знає більше ввічливих слів?»

Мета: збагачення словника дітей ввічливими словами

По відношенню до дітей *середнього рівня сформованості комунікативної компетентності*, ми підібрали ігри та вправи більшої складності у порівнянні з низьким рівнем (див. дод. 3), зокрема:

Гра «Виділи слова»

Мета: формувати вміння у дітей виділяти заданий звук із потоку слів; розвивати фонематичний слух.

Гра «Який звук є у всіх словах?»

Мета: виховувати у дітей вміння виділяти спільний звук на слух зі слів.

Вправа «Сховай зайчика»

Мета: формувати вміння дитини правильно вживати прийменники.

Вправа «Назви предмети»

Мета: сформувати вміння дитини відмінювати іменники у називному відмінку множини.

Вправа «Що я бачу»

Мета: сформувати вміння дитини відмінювати іменники у знахідному відмінку однини і множини.

Вправа «Естафета компліментів»

Мета: розширити словник дитини відповідними словами.

Вправа «Розкажи про себе»

Мета: розширення словника дітей з допомогою навідних питань вихователя.

Щодо дітей з високим рівнем сформованості комунікативної компетентності нами були підібрані такі методи роботи:

- Слухання музики, дитячих радіопередач;
- Скоромовки, чистомовки на закріплення вимови різних звуків;
- Розігрування мовленнєвих ситуацій, під час яких дитина стає перед вибором вступити у мовленнєву взаємодію, чи ні; як розпочати розмову; як закінчити; за допомогою яких мовленнєвих конструктів вирішити конфлікт і т.д.

Не менш важливою умовою формування комунікативної компетентності старших дошкільників, є розвиток комунікативних здібностей. Задля розв'язання II умови дослідження – *розвиток комунікативних здібностей* по відношенню до дітей *низького рівня сформованості комунікативної компетентності*, нами були підібрані такі ігри та вправи (див. дод. К), а саме:

Вправа « Етика взаємовідносин»

Мета: формувати вміння попросити вибачення, коректно відмовитись або запропонувати свою допомогу.

Вправа «Взаємне інтерв'ю»

Мета: розвивати вміння правильно ставити запитання, відповідати по суті поставленого запитання, збагачення словник дитини новими термінами.

Вправа «Зустріч друзів»

Мета: розвивати вміння вести діалог: повідомити про свої враження, висловити свої емоції, поставити свої запитання, привернути увагу; виховати дружні стосунки .

По відношенню до дітей *середнього рівня*, ми підібрали такі методи роботи (див. дод. Л) як:

Вправа «Посварились, помирились»

Мета: формувати комунікативні здібності, формувати емоційно-ціннісне ставлення до інших.

Вправа «Привіт, друже»

Мета: активізувати різні форми звертання, навчити дітей ввічливо звертатись один до одного.

По відношенню до дітей з *високим рівнем сформованості комунікативної компетентності*, нами були підібрані такі методи роботи:

- Залучення дітей до розігрування сюжетів знайомих казок. Під час даної діяльності дошкільники закріплювати уміння вести діалог, вчилися толерантно спілкуватися з однолітками;

- Штучні ситуації, які спонукають до комунікативної діяльності, зокрема, «На прийомі у лікаря», «Зустріч друзів», «Телефонна розмова».

Для реалізації III умови – *збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету*, по відношенню до дітей *низького та середнього рівнів*, нами були використанні такі ігри та вправи (див. дод. М):

Вправа «Ввічливість»

Мета: збагачення словника дітей ввічливими словами.

Вправа «Ласкаві звертання»

Мета: збагачувати словник дітей ласкавими словами, розвивати ввічливість, тактовність.

Вправа «Ланцюжок компліментів»

Мета: виховувати ціннісне ставлення до іншого, збагачувати словник дітей прикметниками, що виражають приємні почуття.

Вправа «Посміхнись і скажи ввічливе слово»

Мета: збагачення словника дітей ввічливими словами.

Вправа «Компліменти»

Мета: сприяти розвитку вміння висловлювати свої думки і почуття, бачити позитивні сторони свого товариша, відчувати взаєморозуміння та прихильність. По відношенню до дітей *високого рівня сформованості комунікативної компетентності*, нами була підібрана художня література, зміст якої передбачав великі кількості етикетних слів та зворотів. Спонукали дітей до переказування, залучали до драматизації та інсценізації.

Саме літературні твори забезпечували дітям численні зразки формул мовленнєвого етикету. Відтворюючи зміст літературних творів, дошкільники вправлялися у вживанні таких слів, краще запам'ятовували, розуміли їх місце у мовленнєвому висловлюванні.

Діти дошкільного віку люблять казки, залюбки слухають і розповідають. Герої казок виступають зразком для наслідування. Тому у роботі з дітьми ми використовували казки („Морозко”, „Крошечка-Хаврошечка”, „Як аукнеться, так і відгукнеться”, „Рукодільниця”, „Сестриця Альонушка і братик Іванушка”, „Василиса-Прекрасна”, „Царівна-жаба”, „Розумниця”, „Дідова дочка і бабина”, „Казка про Марусю”, „Мороз Іванович”, „Гуси-лебеді”.) та оповідання (*Дж.Родарі „Рожеве слівце „привіт”*).

Таким чином, нами була організована диференційована робота по формуванню комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, система виховних впливів на дошкільників включала дидактичні ігри та вправи, мовленнєві ситуації, читання художніх текстів.

Для педагогів, нами був підготовлений виступ на педагогічній раді на тему

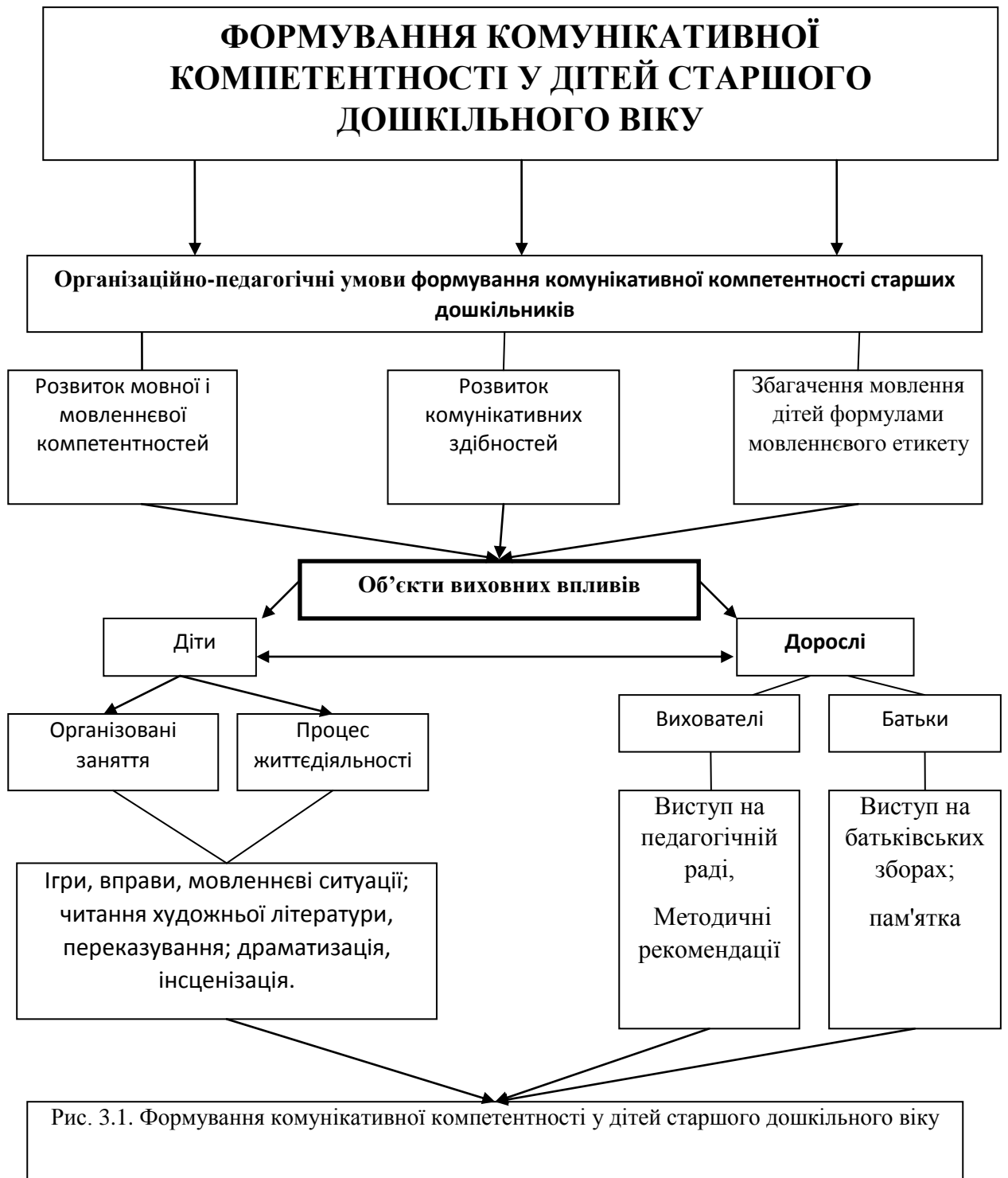
«Сутність і поняття виховання комунікативної компетентності старшого дошкільника» (див. дод. Н).

Мета виступу: поглибити знання педагогів з проблеми формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Також для педагогів нами були розроблені *методичні рекомендації* (див. дод. О), які допоможуть педагогам навчити малят розуміти багатогранність та неповторність рідної мови, навчити їх спілкуватися, доречно вживаючи формули мовленнєвого етикету.

Робота з *батьками* спрямовувалась на їхню педагогічну просвіту. З цією метою, ми підготували *виступ на батьківських зборах* (див. дод. П) на тему: «Методи та засоби виховання комунікативної компетентності старших дошкільників», підготували *пам'ятки* (див. дод. Р), в яких радили батькам звертати увагу на мовлення дітей та запропонували методи роботи з дітьми по формуванню комунікативної компетентності.

Таким чином, програма формувального експерименту включала розроблену нами систему роботи щодо формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, яка включала роботу з дошкільниками, педагогами та батьками. Змістові характеристики її представлено нижче (рис. 3.1). Вся педагогічна робота була спрямована на реалізацію виділених нами педагогічних умов, які мали забезпечити оптимізацію даного процесу, розвитку у дітей комунікативних умінь та навичок, які і забезпечать сформованість комунікативної компетентності, як вищої якості мовленнєвого розвитку дитини.

3.3. Оцінка ефективності системи формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років

Завершальним етапом дослідно-експериментальної роботи був контрольний етап експерименту, *мета* якого – здійснити порівняльну характеристику рівнів сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку до формувального етапу експерименту та після нього, забезпечення організаційно-педагогічних умов формування комунікативної компетентності у старших дошкільників, визначення ефективності та результативності використання запровадженої системи роботи, перевірку наукової гіпотези.

На контрольному експерименті були задіяні ті дошкільники, що і на констатувальному етапі. Робота щодо перевірки сформованості комунікативної компетентності у дітей здійснювалась за попередніми методиками, тими, що використовувались на констатувальному етапі.

Перевіряючи ефективність першої педагогічної умови, ми перевірили сформованість у дітей фонетики, граматики, лексики. Перевіряючи володіння дітьми фонетичною компетенцією, ми враховували, що під час констатувального етапу експерименту, більшість дошкільників допускали помилки у вимові сонорних звуків, то наша робота і була спрямована на перевірку вимови саме цих звуків. Методики використали аналогічні тим, що і на попередньому етапі.

Методика на визначення рівня сформованості фонетики у дітей дала можливість зробити такі висновки:

„Р“ – 22 % - спотворюють, 13% - не вимовляють, 65% - вимовляють;

„Л“ – 100% - вимовляють;

Звук „З“ – всі діти правильно вимовляють;

„С“ – 100% - вимовляють правильно;

„Ц“ – 10% - спотворюють, 90% - вимовляють правильно;

„Ж“ – 8% - замінюють звуком ш; 22% - спотворюють, 70% - правильно вимовляють;

„Ч“ – 10% - спотворюють, 90% - вимовляють;

„Ш“ – 15% - спотворюють, 85% - вимовляють;

„Щ“ – 10% - спотворюють, 90% - вимовляють;

Результати методики показали, що у мовленні дошкільників відбулися певні позитивні зміни, а саме всі діти вимовляють звуки з, с, л. Окремі звуки (ч, ш, щ, дз) більша кількість дітей теж стали правильно вимовляти, хоча залишився певний відсоток дошкільників, які ще спотворюють вимову даних звуків. Найбільше труднощів під час вимови викликає звук «р». Залишився певний відсоток дітей, які не засвоїли правильної вимови даного звука. Це говорить про те, що не достатньо диференційованої роботи, має здійснюватись індивідуальна робота з кожною окремою дитиною і, напевне, до цього має бути залучений логопед.

Проаналізуємо як змінилися якісні результати виконання дітьми завдань щодо визначення *лексичного багатства*. Старшим дошкільникам пропонували виконати такі завдання «Добери і назви казкові речі», «Назви казкових героїв ласкавим словом».

Виконуючи завдання «Добери і назви казкові речі» всі діти безпомилково підбирали картки, називали предмет та перелічували можливі ознаки цього предмету. Майже всі діти обрали для себе предмет, який зобразили пантомімою, виразною та зрозумілою для інших дошкільників. Відзначимо, що старші дошкільники виконували завдання, змагаючись один із одним.

Аналізуючи результати завдання «Назви казкових героїв ласкавим словом», відзначимо, що всі діти активно грали в колі, кожна дитина самостійно називала слова зі зменшено-пестливим суфіксом. Також старші дошкільники

змогли продовжити гру самостійно без допомоги експериментатора та вигадували власні слова. Наведемо деякі приклади слів, запропонованих дітьми.

Поліна М.: - Син - синочок.

Роман Л.: - Вода - водичка.

Ганна С.: - Білка - білочка.

Під час контрольного обстеження зафіксовано, що всі діти змогли виконати завдання «Назви одним словом», активно брали участь у грі як дівчатка, так і хлопчики. Група називала узагальнюючі слова одразу, дружно та голосно.

- Було встановлено, що 23% старших дошкільників мають низький словниковий запас;

- 60% дітей знаходиться на середньому рівні;

- У 17% - розвиток словника перебуває на високому рівні;

Аналізуючи дані контрольного експерименту, можна говорити про суттєве збільшення відсотку дітей з високим рівнем словникового запасу(з 5% до 17%) та значне зменшення відсотку дітей з низьким словниковим запасом (з 45% до 23%). Проте залишилася частина дітей з середнім словниковим запасом, частина яких залишилася майже не змінною (з 50% до 60%).

Аналізуючи дані за *методикою на визначення рівня сформованості граматичної сторони мовлення* дітей старшого дошкільного віку, можна зробити такі висновки:

Виконуючи завдання на розрізнення граматичних форм однини і множини, 78% дітей виявили відповідну здатність (на констатувальному етапі таких дітей було 65%). Решта дітей (22%) (на констатувальному 35%) допускали помилки при вживанні слів у множині. Найтипівіші помилки, ще вживання слів у множині в різних відмінках, насамперед, родовому. Наприклад Саша К. слово сестра відмінює так: «сестрів», аналогічно до слова «братів», і такі типові

помилки спостерігалися в інших дітей. Тому слід звернути увагу педагогів саме на відмінювання слів, які вживаються у множині.

Щодо вживання та розуміння дітьми іменників із суфіксом згрубілості *-иц* майже всі досліджувані правильно утворювали слова і пояснювали їх значення. Тільки близько 6% дітей так само, як і на попередньому етапі, не змогли дати правильну відповідь.

Що стосується вживання дітьми дієслів у наказовому способі дії, то майже не відбулося ніяких змін. Діти надавали перевагу утворенню префіксальних дієслів за допомогою префіксів: *в, ви, від, до, на, пере, під, при, роз*.

Всі 100% дітей утворювали назви дитинчат тварин, правильно вживаючи зменшувальні суфікси. Можна зазначити, що подібне завдання вони виконували в межах інших завдань, на визначення словникового багатства. Тому ця вправа не викликала труднощів у дітей. Зробимо висновок про те, що дошкільники засвоїли граматичні форми слів із зменшувально-пестливими суфіксами, адже на констатувальному етапі, дітей не виконали завдання було 5%.

Практично всі діти виконали завдання, добираючи до слова *ліс* однокореневі. На констатувальному етапі було 65% дітей, які самостійно справились із запропонованим завданням.

Отже, ми бачимо певні позитивні зрушення на морфологічному рівні. Досліджувані володіють граматично правильною мовою, в переважній більшості правильно вживають усі частини мови, узгоджують слова в роді, числі, відмінку, утворюють слова від однокореневих.

Вивчення сформованості граматично правильного мовлення на *синтаксичному рівні*, ми виявили наступне: дошкільники, як і на попередньому етапі, надають перевагу простому реченню (38%). Дещо збільшився відсоток дітей. Які стали вживати поширені речення з однорідними членами. Таких дітей стало 24% (на констатувальному - 20%) 14% (на констатувальному – 8%)

дітей використовують складні речення, однак допускають незначні помилки під час узгодження слів у реченні. І все ж таки залишається 23% дошкільників, які допускають значні помилки при побудові речень, як простих, так і складних. Слова не пов'язані за змістом, порушується логіка викладу думки. Часто таке висловлювання стає незрозумілим, оскільки дитина не вміє правильно підібрати слова та узгодити їх у реченні.

Таким чином, можна зробити висновок, що частково підібрані нами вправи та завдання покращили стан мовленнєвого розвитку дошкільників на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях. Однак, ще залишається певний відсоток дітей, які потребують додаткового педагогічного впливу.

Метод спостереження дав можливість з'ясувати наявність чи відсутність зрушень у комунікативному розвитку дошкільників. Здійснивши 10 сеансів спостережень за комунікативною діяльністю дітей у спілкуванні, грі, під час виконання різних трудових доручень, було виявлено спрямованість комунікації. В результаті чого, ми виділили звернення дітей спрямоване до однолітків (товаришів, інших дітей) і до дорослих (рідних, чужих). На рис. 3.2. схематично зображено спрямованість комунікації дошкільників.

Рис. 3.2. Спрямованість комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Особливо значущою для вивчення процесу формування комунікативної компетентності стала сюжетно-рольова гра, яка найкраще дозволяє побачити дитину в усій різноманітності проявів комунікації. Саме сюжетно-рольова гра створювала умови для виявлення комунікативних здібностей. Діти, об'єднуючись в угруповання, моделювали норми взаємин між дорослими і їх словесні висловлювання, використовували мовленнєві зразки, характерні для тієї чи іншої ролі. У мовленні дітей ми чули слова, які є в реальному житті зверненнями дорослих (рідних) по відношенню до них. Ці слова вони прямо переносили із життєвої ситуації у ігрову.

Спостереження за комунікативною діяльністю дітей на контрольному експерименті дозволило зробити такі висновки:

- 16% дітей (на констатувальному - 10%) правильно вимовляють звуки; узгоджують слова в роді, числі, відмінку; доречно вживають слова та вирази відповідно до ситуації; використовують у мовленні формули мовленнєвого етикету;

Мовлення дитини регулюється в залежності від того, на кого воно спрямоване. Найчастіше дитина вступала у мовленнєву взаємодію з однолітками з якими товаришувала.

- 71% (на констатувальному етапі -68%)дітей легко й не вимушено спілкуються з дорослим, але їм не завжди вдається коректно припинити розмову при виникненні певного сперечання; в мовленні логічно не поєднують мовні і не мовні засоби виразності;

- У 13% (на констатувальному -22%) дітей потреба у спілкуванні з дорослими та однолітками не сформована. Вони не виявляють ініціативності у спілкуванні; не використовують засоби інтонаційної виразності; мають малий лексичний запас, не достатня сформованість фонетичної та граматичної складової мовлення.

Метод бесіди дозволив нам визначити здатність дошкільників 5-6/7 років застосовувати формули мовленнєвого етикету в комунікації. Аналіз відповідей дітей на запитання бесіди дозволяє зробити висновок, що всі діти засвоїли в певній мірі формули мовленнєвого етикету. Це дозволило нам виділити групи дітей, які по різному використовують формули мовленнєвого етикету.

У відсотковому відношенні це виглядає так: діти першої групи - 85% (на констатувальному експерименті – 75%), – орієнтуються в назвах формул мовленнєвого етикету, адекватно використовують слова, творчо оперують з ними; - дошкільники другої група - 15% (на констатувальному експерименті – 20%)– володіють уявленням про зміст основних формул мовленнєвого етикету, але не завжди знаходять слова для їх вираження. Потребують підказок і пояснень дорослого. Дітей, які взагалі не знають таких слів – не виявлено.

Результати бесіди показали, що система корекційної та виховної роботи ефективно вплинула на формування мовленнєвого етикету старших дошкільників.

Проаналізувавши результати дослідження, здійснено кількісний розподіл досліджуваних за рівнями сформованості комунікативної компетентності, на підставі порівняння показників констатувального етапу і контрольного (табл. 4.1):

Таблиця 2

Порівняльний аналіз рівнів сформованості комунікативної компетентності старших дошкільників на констатувальному та контрольному етапах (%)

Рівні	Кількісний розподіл досліджуваних (у %)		
	Констатувальний	Контрольний	Динаміка

<i>високий</i>	10	16	+6
<i>достатній</i>	62	71	+ 9
<i>низький</i>	28	13	- 15

Подані у таблиці дані показують, що реалізація завдань напрямів роботи забезпечила позитивні зрушення. Діти, які мають високий рівень сформованості комунікативної компетенції збільшилося на 6%, дітей із достатнім рівнем збільшилось на 9%, дошкільників із низьким рівнем зменшилось на 15%. Той факт, що після експериментальної роботи залишилися діти з низьким рівнем сформованості комунікативної компетентності говорить про те, що з даною категорією дітей педагоги повинні продовжувати індивідуальну роботу по формуванню зазначеної якості.

Отже, дані таблиці фіксують якісні зміни у кількісному вираженні рівнів сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Це дає підстави говорити про ефективність комплексної системи виховання, застосованої на етапі формування.

Відповіді *вихователів* на запитання анкети після формувального експерименту суттєво не відрізнялися. Оскільки педагоги на констатувальному етапі засвідчили, що ними систематично ведеться робота по формуванню комунікативної компетентності у дітей. Якщо на попередньому етапі вихователі зазначили не досить чіткі визначення щодо характеристики понять, то після формувального давали правильні відповіді на запитання, які містила анкета.

На запитання, які передбачали варіанти відповідей щодо використання методів, вихователі давали повний перелік методів, які стали використовували у роботі з дошкільниками щодо формування у них зазначеної якості. Це і дидактичні вправи, читання художньої літератури та бесіда після прочитаного,

дидактичні ігри, драматизація та інсценізація, створення мовленнєвих ситуацій тощо. А також поданий перелік варіантів відповідей доповнювали своїми варіантами, вказуючи на важливість такого методу як організація сюжетно-рольових ігор, розігрування мовленнєвих ситуацій.

Анкетування засвідчило, що при формуванні у дітей вміння користуватися формулами мовленнєвого етикету тенденція розподілу відсоткового відношення між організованим заняттям і процесом життєдіяльності не змінилася (25% надають перевагу організованим заняттям, 75% вихователів – процесу життєдіяльності). Але при цьому вихователі пояснювали, що під заняттям вони використовують індивідуальну форму роботи, а також часто надають важливого значення міні-заняттям. Всі вихователі стверджували, що в разі потреби працюють з дітьми індивідуально.

Отже, всі вихователі стали приділяти важливе значення досліджуваній проблемі.

Анкетування батьків показало, що вони як і на попередньому етапі роботи вважають проблему формування комунікативної компетентності актуальною (100% батьків). Оцінюючи свої знання з питання формування комунікативної компетентності батьки проявили тенденцію до підвищення середнього арифметичного з 2.4 до 4.1. Також проявляється тенденція до підвищення знань з даного питання. Майже всі батьки стали самостійно цікавитися даним питанням, шукати відповіді на питання, що їх цікавили в мережі Інтернет, з них 75% - стали читати науково-педагогічну літературу, залишилось 25% батьків, які все ж таки продовжують отримувати інформацію від працівників ЗДО.

На контрольному експерименті відповіді батьків засвідчили не байдужість до формування комунікативної компетентності своїх дітей. В порівнянні з констатувальним експериментом, батьки стали використовувати такі методи і прийоми як: читання оповідань з наступним обговоренням, організація сюжетно-

рольових ігор, дидактичні ігри, розігрування мовленнєвих ситуацій. Останньому методу надали більше значення (на констатувальному етапі даний метод виділили 10%, а на контрольному 35%).

Отже, провівши анкетування батьків ми дізналися, що всі батьки в більшій мірі стали приділяти увагу формуванню комунікативної компетентності у своїх дітей. Але варто зазначити, що, на нашу думку, не всі батьки були відвертими у своїх відповідях. Однак, можна вважати, що нам вдалося помітно вплинути на усвідомлення батьками важливості формування комунікативної компетентності у дітей. В більшості представників сімей зафіксоване прагнення контролювати своє мовлення і мовлення дітей. Особливо це було помітно у батьків дошкільників з середнім рівнем сформованості комунікативної компетентності.

Таким чином, результати формувального етапу дослідження показали, що розроблена нами система формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку є ефективною, про що свідчить збільшення відсотку дошкільників з високим рівнем комунікативної компетентності і зменшення з низьким, підвищення рівня знань вихователів та батьків з проблеми формування комунікативної компетентності у дітей.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що висунуту гіпотезу у дослідженні доведено, основні висновки підтверджені, а це дає підстави зробити висновок про результативність здобутих теоретико-експериментальних даних.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

Результати констатувального етапу дослідження дали підстави для обґрунтування педагогічних умов розвитку мовлення старших дошкільників засобами малих форм фольклору. Такими умовами є: *розвиток мовної і мовленнєвої компетентностей як основи розвитку комунікативної компетентності старших дошкільників; розвиток комунікативних здібностей дітей старшого дошкільного віку; збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету.*

Розроблено систему роботи, яка включає методи формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років.. У роботі з дошкільниками використані такі методи: дидактичні вправи, Ігри, мовленнєві ситуації; читання художньої літератури, переказування; драматизація, інсценізація.

Робота з педагогами та батьками передбачала *виступи на педагогічній раді, батьківських зборах, розробку методичних рекомендацій педагогам, пам'яток для батьків.*

Результати контрольного експерименту засвідчили ефективність і продуктивність комплексної системи педагогічних умов щодо формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років.

Високого рівня сформованості комунікативної компетентності досягли 16% дітей, (на констатувальному етапі їх було 10 %). На середньому рівні стало 71 % дітей (до початку навчання було 68 %). Кількість дітей з низьким рівнем мовленнєвої готовності зменшилася з 28 % до 13 % . Реалізація напрямів роботи з дошкільниками забезпечила позитивні зміни у мовленнєвому розвитку дошкільників. Дітей, які володіють високим рівнем мовленнєвих умінь у збільшилося на 6 %, із середнім рівнем - на 9 %. Той факт, що після

експериментальної роботи залишилися діти з низьким рівнем сформованості комунікативної компетентності говорить про те, що з даною категорією дітей вихователі повинні продовжувати здійснювати індивідуальну роботу.

Результати проведеного анкетування засвідчують оволодіння педагогами методикою формування комунікативної компетентності у дітей.

Система виховної роботи, спрямованої на педагогічну просвіту батьків, дозволила розширити уявлення батьків про значення формування даної якості для загального мовленнєвого розвитку їхніх дітей.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного дослідження, нами були зроблені наступні висновки.

За першим завданням:

Вивчено стан розробленості досліджуваної проблеми в педагогічній теорії; уточнено зміст понять «комунікативна компетентність».

Проаналізувавши наукову літературу, можемо стверджувати, що проблема розвитку комунікативної компетентності дітей 5-6/7 років досліджувалася як класиками наукової думки так і сучасними науковцями в різних аспектах: психологічному, психолінгвістичному, лінгвістичному, педагогічному, лінгводидактичному.

Питання розвитку комунікативної компетентності у дошкільників розглядалось у працях таких науковців як А. Богуш, Т. Піроженко, І. Луценко, Н. Гавриш, В. Костомарова та ін.

Під комунікативною компетентністю науковці розуміють цілісне, інтегративне, психічне утворення, що визначає ефективність спілкування. Комунікативна компетентність дітей дошкільного віку визначена Базовим компонентом дошкільної освіти як комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування, стриманість у спілкуванні; культура мовленнєвої комунікації. Комунікативна компетенція передбачає сформованість усіх видів мовленнєвої компетенції. Структурними компонентами комунікативної компетентності є: *комунікативні знання., комунікативні уміння і комунікативні здібності.*

За другим завданням:

На основі узагальнення наукових джерел визначено *критерії та показники* рівнів сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку:

володіння українською розмовною мовою (правильно вимовляє звуки, узгоджує слова в роді, числі, відмінку, розуміє лексичний зміст висловлюваного слова);

доречне застосування мовленнєвих і не мовленнєвих засобів виразності (правильно вживає слова та вирази, відповідно до ситуації регулює силу голосу, темп мовлення, використовує засоби інтонаційної виразності: жести, міміку, пантоміміку);

знання та володіння формулами мовленнєвого етикету (вживає слова звертання, привітання, прощання, компліменту, вибачення, прохання, подяки; ввічливо ставиться до адресата мовлення; виражає емпатію);

орієнтування в ситуації спілкування (виявлення ініціативу, легко й невимушено спілкується з дорослими та однолітками, підтримує розмову відповідно до ситуації, зрозумілості теми та зацікавленості).

Визначені і критерії та їх показники виступили підґрунтям для виокремлення рівнів сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку: *високий, достатній та низький*. Виявилось, що тільки 10 % дітей мають високий рівень розвитку мовлення; 62% дітей – достатній і 28% дітей – низький. Наявність дошкільників із низьким рівнем сформованості комунікативної компетентності актуалізує необхідність посилення уваги педагогів і батьків до формування в них даної якості.

За третім завданням:

Обґрунтовано вплив педагогів та батьків на формування комунікативної компетентності дошкільників.

Було встановлено, що педагоги та батьки визнають важливість проблеми формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років, разом із тим не завжди використовують різноманітність методів щодо формування даної якості у дітей. Визначаючи методи формування комунікативної компетентності, педагоги

надають перевагу, в першу чергу, сюжетно-рольовим іграм (75%), пояснюючи це тим, що граючись, дитина вступає у мовленнєву взаємодію з однолітками; менше уваги приділяють створенню комунікативних ситуацій, драматизації та інсценізації. Виділяють читання художньої літератури та обговорення змісту, дидактичні ігри та вправи. Більшість вихователів вагалися у відповідях щодо розгорнутих питань анкети, оскільки жоден з них в передбаченій графі «інше» не написав свого варіанту відповіді.

Результати анкетування батьків засвідчили, що вони також не байдужі до розвитку мовлення своїх дітей. Однак саме поняття «комунікативна компетентність» розуміють тільки окремі батьки. Проте, більшість батьків мають бажання до підвищення знань з проблеми формування комунікативної компетентності їхніх дітей.

З-поміж чинників, що гальмують формування комунікативної компетентності можна назвати недостатнє розуміння дорослими значущості та сутності проблеми, байдуже ставлення до висловлювань дітей та власного мовлення, не усвідомлення впливу суспільного виховання на розвиток досліджуваного явища.

За четвертим завданням:

Розроблено та апробовано систему роботи щодо формування комунікативної компетентності дошкільників, яка включала педагогічні умови, методи роботи з дошкільниками та дорослими.

Педагогічними умовами є: *розвиток мовної і мовленнєвої компетентностей як основи розвитку комунікативної компетентності старших дошкільників; розвиток комунікативних здібностей дітей старшого дошкільного віку; збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету.*

Розроблено систему роботи, яка включає методи формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років.. У роботі з дошкільниками

використані такі методи: дидактичні вправи, ігри, мовленнєві ситуації; читання художньої літератури, переказування; драматизація, інсценізація.

Робота з педагогами та батьками передбачала *виступи на педагогічній раді, батьківських зборах, розробку методичних рекомендацій педагогам, пам'яток для батьків.*

Вся педагогічна робота була спрямована на реалізацію виділених нами педагогічних умов, які мали забезпечити оптимізацію даного процесу, розвитку у дітей комунікативних умінь та навичок, які і забезпечать сформованість комунікативної компетентності, як вищої якості мовленнєвого розвитку дитини.

За п'ятим завданням:

Завершальним етапом дослідно-експериментальної роботи був контрольний етап експерименту, *мета* якого – здійснити порівняльну характеристику рівнів сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку до формувального етапу експерименту та після нього, забезпечення організаційно-педагогічних умов формування комунікативної компетентності у старших дошкільників, визначення ефективності та результативності використання запровадженої системи роботи, перевірку наукової гіпотези.

В ході проведення контрольного експерименту було використано комплекс методів, аналогічних тим, які застосовувались на констатувальному.

Результати контрольного експерименту засвідчили ефективність і продуктивність комплексної системи педагогічних умов щодо формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років.

Високого рівня сформованості комунікативної компетентності досягли 16% дітей, (на констатувальному етапі їх було 10 %). На середньому рівні стало 71 % дітей (до початку навчання було 68 %). Кількість дітей з низьким рівнем мовленнєвої готовності зменшилася з 28 % до 13 % . Реалізація напрямів роботи

з дошкільниками забезпечила позитивні зміни у мовленнєвому розвитку дошкільників. Дітей, які володіють високим рівнем мовленнєвих умінь у збільшилося на 6 %, із середнім рівнем - на 9 %. Той факт, що після експериментальної роботи залишилися діти з низьким рівнем сформованості комунікативної компетентності говорить про те, що з даною категорією дітей вихователі повинні продовжувати здійснювати індивідуальну роботу.

Результати проведеного анкетування засвідчують оволодіння педагогами методикою формування комунікативної компетентності у дітей.

Система виховної роботи, спрямованої на педагогічну просвіту батьків, дозволила розширити уявлення батьків про значення формування даної якості для загального мовленнєвого розвитку їхніх дітей.

Таким чином, результати формувального етапу дослідження показали, що розроблена нами система формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку є ефективною, про що свідчить збільшення відсотку дошкільників з високим рівнем комунікативної компетентності і зменшення з низьким, підвищення рівня знань вихователів та батьків з проблеми формування комунікативної компетентності у дітей.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що висунуту гіпотезу у дослідженні доведено, основні висновки підтверджені, а це дає підстави зробити висновок про результативність здобутих теоретико-експериментальних даних.

Викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні. Перспективними залишаються такі аспекти проблеми, як формування комунікативної компетенції у дітей різної статі, формування мовленнєвого етикету у дітей старшого дошкільного віку у спілкуванні з дорослими тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашина Н.Н. Педагогическая поддержка развития коммуникативной культуры детей старшего дошкольного возраста в культурно-игровом пространстве дошкольного учреждения дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Абашина, Наталья Николаевна.- Ростов-на-Дону. - 2009.- 168с.
2. Альохіна Н. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців / Н. В. Альохіна // Наукові записки. Серія: Культура і соціальні комунікації. — 2012. — №3. — С. 23 — 31.
3. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 376 с.
4. Арушанова А. Г. Исследование развития коммуникативной компетенции дошкольника / А. Г. Арушанова // Наука о детстве и современное образование : материалы Международной юбилейной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения А. В. Запорожца. – М. : Центр "Школьная книга", 2005. – С. 51.
5. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 199 с.
6. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція / Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л. та ін. - К.: Видавництво, 2012. - 26с.
7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
8. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І.Білан; за заг. ред. О.В.Низковської, Тернопіль «Мандрівець», 2017.– 256 с.
9. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і практика / А. М. Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 216 с.

10. Богуш А. М. Заняття з розвитку мови в дитячому садку / А. М. Богуш. – К. : Рад. шк., 1986. – 342 с.
11. Богуш А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах / А. М. Богуш. – М. : Вища школа, 1993. – 231 с.
12. Богуш А. М. Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгводидактична проблема / А. М. Богуш // Розвиток творчих здібностей дітей засобами мовлення : зб. наук. праць. – Київ ; Запоріжжя, 1998. – Вип. 11. – С. 5–16.
13. Богуш А. М. Розвиток українського мовлення у дошкільників / А. М. Богуш. – К. : Освіта, 1991. – 178 с.
14. Бодалева А. А. Психологическое общение / А. А. Бодалева. – М. : Изд-во "Институт практической психологии" ; Воронеж : Н.П.О, Модек, 1996. – 256 с. .
15. Варзацька Л. Особистісно зорієнтована модель мовленнєвого розвитку особистості / Л. Варзацька, О. Янчук // УМЛШ. – 2007. – № 2. – С. 13–19.
16. Васьківська Г. Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. РОЗДІЛ II. Теорія навчання. Є Галина Васьківська/ Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2016.- С.33-38.
17. Вашуленко М. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності / М. Вашуленко // Дитячий садок. – 2004. – № 20. – С. 10–13.
18. Возрастная психология: Детство, отрочество, юность. Хрестоматия : учебное пособие для студентов вузов / сост. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. –М. : Академия, 2003. – 375 с.

19. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии / Л. С. Выготский. – СПб. : Союз, 2004. – 453 с.
20. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення / Н. Гавриш // Дитячий садок. – 2005. – № 2. – С. 4–6.
21. Голдован И. Б. Коммуникативная компетентность с позиции педагогики / И. Б. Голдован // Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 43–51.
22. Гончаренко А. Сучасні підходи до розвитку мовлення дітей / А. Гончаренко // Дошкільне виховання. – 2004. – № 7. – С. 18–19.
23. Гулько Н.І. Гра як засіб формування іншомовної комунікативної компетенції дошкільників / Гулько Н.І. / Вісник психології і педагогіки [Електронний ресурс] : Збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – Випуск 7. – К., 2012. – Режим доступу до збірника : http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць.
24. Денисенко О.І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. - Черкаси: ЧОППОПП ЧОР, 2012. - 32 с.
25. Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років / Г.В.Беленька, О.Л.Богініч, Н.І.Богданець-Білоskalенко та ін. ; наук. кер. В.О.Огнев'юк. – Київ, 2016. – 304 с.
26. Дмитрук Л. Особливості українського мовленнєвого етикету / Лілія Дмитрук/ Науковий вісник МНУ імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки.- № 1 (52), лютий 2016, Вінниця.- С.273-277.
27. Залевская А.А. Введение в теорию учебного двуязычия. Тверь : Твер. гос. ун-т, 2016. 269 с.
28. Зимняя И. А. Лингвopsихология речево́й деятельности / И. А. Зимняя. – М., 2001. – 267 с.

29. Зимняя И.А. Ключевые компетентности – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5. – С.34-42.

30. Кожевникова Т. Школа педагогічної майстерності: Мовленнєвий розвиток дошкільнят / Т. Кожевникова // Дошкільнє виховання. – 2004. – № 12. – С. 6–9.

31. Колодич О. Б. Сучасні підходи до вивчення мовленнєвої діяльності / О. Б. Колодич // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 4. – С. 17–20.

32. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: К 63 : наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. – К. : Ред. журн. "Дошкільнє виховання", 2003. – 243 с.

33. Кононко О. Л. Про базову програму розвитку дошкільника «Я у світі» / О. Л. Кононко // Дошкільнє виховання. – 2008. – № 8. – С. 29.

34. Кучай О.В. Компетенція і компетентність – відображення цілісності та інтеграційної суті результату освіти / О.В. Кучай // Рідна школа. – 2009. – №11. – С. 44-48.

35. Лейко С. В. Поняття "компетенція" та "компетентність": теоретичний аналіз / С. В. Лейко // Педагогічний процес: теорія і практика. - 2013. - Вип. 4. - С. 128-135. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2013_4_15

36. Леонтьев А. А. Основы психолінгвистики / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 287 с.

37. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / М. И. Лисина. – М. : Педагогика, 1986. – 144 с.

38. Листопад М.В. Формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами гри-драматизації /Листопад М.В. /Педагогічної науки, збірник наукових праць, ВипускLXXVII.Том 1,2017.С.98-102.

39. Луценко І. Культура мовленнєвого спілкування: зміст і методи роботи: розвиток мовлення / І. Луценко // Дошкільне виховання. – 2004. – № 5. – С. 10-12.
40. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия ; под ред. Е. Д. Хомской. – М., 1979. – 498 с.
41. Львов М. Р. Речь младших школьников и пути ее развития: пособие для учителей / Михаил Ростиславович Львов. – М.: Просвещение, 1975. – 176 с.
42. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми: Сум. ДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.
43. Михальська С.А. Чинники та критерії комунікативно– мовленнєвого розвитку дошкільника / С.А.Михальська/ Проблеми сучасної психології. 2010. Випуск 9 С.107-118.
44. Нещерет О. І. Психологія мовленнєвої діяльності : навчально-методичний посібник / О. І. Нещерет. – Ніжин, 2004. – 86 с.
45. Пенькова О. Розвиток мовлення у дітей / О. Пенькова // Психолог. – 2005. – № 42. – С. 13–19.
46. Петровская Л. А. Компетентность в общении / Л. А. Петровская. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
47. Пироженко Т. А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т. А. Пироженко. – К.: Нора-Принт, 2002. – С. 205–257.
48. Піроженко Т.ОГ. Психічний розвиток дитини дошкільного віку: досвід роботи сучасного дошкільного навчального закладу.-2-е вид.,стереот.-Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД,2003.-168 с.
49. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / Олена Іванівна Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. –С. 18–22.

50. Поніманська Т. І. Основи дошкільної педагогіки : навчальний посібник / Т. І. Поніманська. – К. : Абрис, 1998. – С. 39–71.
51. Равен Дж. Компетентність в суспільстві. Виявлення, розвиток виробництва і реалізація. М., Когито-центр, 2002.
52. Стрюк К. Ще раз про розвиток мовлення: Пріоритетні напрями розвитку мовленнєвої діяльності дошкільнят // Дитячий садок. – 2004. – № 47. – С. 2–7.
53. Усова А. П. Обучение в детском саду / А. П. Усова ; под ред. А. В. Запорожца. – М. : Просвещение, 1981. – С. 54–98.
54. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения / Н. Формановская. – М. : Высш. школа, 1989. – 159 с.
55. Формирование у детей старшего дошкольного возраста коммуникативной готовности к обучению в школе : методические указания. – Челябинск : Урал ГАФК. 1999. – 36 с.
56. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С.58-64.
57. Черезова І.О. Комуникативна компетентність як базова якість особистості² / І.О.Черезова / Науковий вісник Херсонського державного університету С.103 - 107.
58. Шадриков В.Д. Базовые компетенции педагогической деятельности / В.Д. Шадриков // Сибирский учитель. – 2007. – №6. – С. 5-15.
59. Шарков Ф. И. Основы теории коммуникации: учебник. – М. : «Социальные отношения»; «Перспектива», 2004. – 246 с.
60. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30-34
61. Эльконин Д. Психология игры. – М.: Владос, 1999. – 360 с.

62. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П.Аксьонова, А.М.Аніщук, Л.В.Артемова; наук. кері. О.Л.Кононко.-Київ: ТОВ «МЦФЕР- Україна», 2019.-488 с.

63. Lopatynska N.A. Linguistic and communicative competence in university students as a component of future correction teacher / N.A. Lopatynska // Actual problems of the correctional education: Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Drahomanov University, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University / edited by V.M. Synjov, O.V. Havrilov. – Issue 5.- Kamyanets-Podilsky: Medobory-2006, 2015.- P. 187-197

